

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 – 1477

ISC.SID.NOORMAGZ.MAGIRAN
GOOGLESCHOLAR.ENSANI
www.jaml.ir

سال ۱۴۰۴، سال ششم، شماره ۲۳،
صفحات ۲۷-۱

بررسی تطبیقی حقوق شهروندی متهم در فرآیند رسیدگی های کیفری در نظام های حقوق ایران و ترکیه

گروه حقوق، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران

رضا احمدزاده

گروه حقوق، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران

دکتر کیوان حیدر نژاد
(نویسنده مسئول)

چکیده

هدف: حقوق شهروندی متهم در فرآیند رسیدگی در حقوق ایران و ترکیه را در دو نظام حقوقی ایران و ترکیه می باشد. روش تحقیق: این پژوهش با روش مطالعات کتابخانه ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است که با مراجعه به متون حقوقی، قوانین و مطالعه نظامهای حقوقی دو کشور ایران و ترکیه اطلاعات لازم به دست آمده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته ها: با توجه به نتایج به دست آمده می توان عنوان نمود که در حقوق ایران و ترکیه قانون باید معیار و ملاک برای اجرای عدالت، برقراری امنیت قضایی و حفظ حقوق متهم و شاکی باشد. تفهیم اتهام، حق سکوت و اعلام استفاده از این حق، ممنوعیت از شکنجه است و حق جلوگیری از اقرار و اعتراف تحت شکنجه، قرار تامین برای متهم اعم از کفالت، وثیقه یا بازداشت از جمله حقوق متهم در فرآیند رسیدگی هستند.

واژگان کلیدی: حقوق شهروندی، متهم، رسیدگی های کیفری، حقوق ایران و ترکیه

طبقه بندی JEL: فقه - حقوق - جزا و جرم شناسی - حقوق بین الملل - حقوق خصوصی

A Comparative Study of the Defendant's Citizenship Rights in the Criminal Proceedings Process in the Legal Systems of Iran and Türkiye

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC,SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2025, Sixth year ,Issue 23

Pages 1-27

Reza Ahmadzadeh Department of Law, Shabestar Branch, Islamic Azad University, Shabestar, Iran

Dr. Keyvan Heydarnejad Department of Law, Shabestar Branch, Islamic Azad University, Shabestar, Iran
(Corresponding Author)

Abstract

Objective: The citizenship rights of the accused in the investigation process in the laws of Iran and Turkey in the two legal systems of Iran and Turkey. Research Method: This research was conducted using the library study method and a descriptive-analytical method, which was conducted by referring to legal texts, laws and studying the legal systems of the two countries of Iran and Turkey. Findings: According to the results obtained, it can be stated that in the laws of Iran and Turkey, the law should be the criterion and criterion for administering justice, establishing judicial security and protecting the rights of the accused and the plaintiff. Explanation of the accusation, the right to remain silent and announcing the use of this right, the prohibition of torture and the right to prevent confession and confession under torture, the provision of security for the accused, including bail, bail or detention, are among the rights of the accused in the investigation process.

Keywords: Civil rights, defendant, criminal proceedings, Iranian and Turkish law

JEL Classification: Jurisprudence - Law - Criminal and Criminology - International Law - Private Law

مقدمه

مصوب ۱۵/ ۲/ ۱۳۸۳» از سوی تمام مقامات قضایی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرایند دادرسی مداخله دارند، الزامی است و متخلفان علاوه بر جبران خسارات وارده، به مجازات مقرر در ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازاتهای بازدارنده) مصوب ۲/ ۳/ ۱۳۷۵ محکوم میشوند، مگر آنکه در سایر قوانین مجازات شدیدتری مقرر شده باشد و در ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی تصریح شده است: هر یک از مقامات و مامورین وابسته به نهادها و دستگاه های حکومتی که برخلاف قانون، آزادی شخصی افراد ملت را سلب کند یا آنان را از حقوق مقرر در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران محروم کند علاوه بر انفصال از خدمت و محرومیت یکتا پنج سال از مشاغل حکومتی به حبس از دو ماه تا سه سال محکوم خواهد شد. در قانون احترام به آزادیهای مشروع و حفظ حقوق شهروندی نیز به رعایت حقوق متهمان و مراعات اخلاق و موازین اسلامی تاکید شده و در ماده ۲ این قانون آمده است: «محکومیتها باید برطبق ترتیبات قانونی و منحصر به مباشر، شریک و معاون جرم باشد و تا جرم در دادگاه صالح اثبات نشود و رای مستدل و مستند به مواد قانونی و یا منابع فقهی معتبر (در صورت نبودن قانون) قطعی نگردیده اصل بر برائت متهم بوده و هرکس حق دارد در پناه قانون از امنیت لازم برخوردار باشد. در ماده ۳ این قانون به حق داشتن وکیل برای متهمان اشاره شده و آمده است: «محاکم و دادرها مکلفند حق دفاع متهمان و مشتکی عنهم را رعایت کرده و فرصت استفاده از وکیل و کارشناس را برای آنان فراهم آورند.» در ماده ۵ و ۶ قانون احترام به آزادیهای مشروع و حفظ حقوق شهروندی به کیفیت دستگیری متهمان و برخورد با آنها اشاره شده و طبق قانون، علاوه بر اصل منع دستگیری و بازداشت افراد مگر در موارد ضروری و حتک قانون، تاکید شده است که در جریان دستگیری و بازجویی یا استطلاع و تحقیق، از ایدای افراد نظیر بستن چشم و سایر اعضا، تحقیر و استخفاف به آنان، اجتناب شود. قانونگذار ماده ۸ قانون احترام به آزادیهای مشروع و حفظ حقوق شهروندی تصریح

حقوق شهروندی در ایران، مجموعه ای از حقوق، اختیارات و امتیازات افراد یا گروهایی از مردم که با حکومت یک کشور دارای رابطه شهروندی (تابعیت) بوده و استیفا یا بهره مندی از تمام یا بخشی از آنها مشروط و مقید به انجام تکالیف شهروندی و التزام به قوانین و مقررات عمومی کشور مذکور است. (شکری، ۱۳۹۸، ص ۸۰) متهم فردی است که فاعل جرم تلقی شده ولی هنوز انتساب جرم به وی ثابت نگردیده است و خواه ناخواه و یا روا یا ناروا، اتهام یا اتهاماتی به او نسبت داده شده است. وظیفه نظام قضایی این است که در چنین حالتی هم به حفظ حقوق فردی و هم حقوق اجتماعی بپردازد. از آنجا که انسان موجودی است زنده به همراه حق لذا باید حقوق او نیز رعایت گردد و خصوصا اگر به خاطر مسائلی، در شرایطی ویژه قرار گرفته و متهم به ارتکاب جرم یا جرمی گردد اینجاست که نیاز به قوانینی احساس می شود که به خوبی بتواند حقوق متهم را تضمین کند. (ابوالقاسمی، ۱۴۰۱، ص ۴۸) در ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری، نیز به اصل برائت اشاره شده و هر گونه اقدام محدود کننده، سالب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند. (شیخی، ۱۳۹۹، ص ۱۲) همچنین براساس ماده ۵ قانون آیین دادرسی کیفری، متهم باید در اسرع وقت از موضوع و ادله اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی مذکور در این قانون بهره مند شود. در ماده ۶ این قانون آمده است: متهم، بزه دیده، شاهد و سایر افراد ذی ربط باید از حقوق خود در فرآیند دادرسی آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود.

در ماده ۷ قانون آیین دادرسی کیفری تاکید شده است که در تمام مراحل دادرسی کیفری، رعایت حقوق شهروندی مقرر در «قانون احترام به آزادیهای مشروع و حفظ حقوق شهروندی

پذیرش کیفرخواست تا قطعی شدن حکم، مرحله تعقیب گفته می شود. هر چند که قانون آیین دادرسی کیفری شماره ۵۲۷۱، اصل رسیدگی واحد را در مرحله تعقیب اتخاذ می نماید تا رسیدگی بدون وقفه ادامه و رای صادر گردد، اما در عمل نمی توان پرونده های کیفری سنگین را در یک جلسه به پایان رساند، که این ایراد توسط حقوقدانان ترکیه نیز وارد است؛ چرا که حق دادرسی عادلانه -به دلیل محاکمه های طولانی که ده ها جلسه به طول می انجامد نقض می گردد. در سیستم حقوقی ترکیه بعد از اقناع وجدانی دادستان و تایید تعقیب کیفری محاکم جزائی که صالح به رسیدگی هستند عبارتند از محاکم جرایمی اصلیه (عادی) و محاکم جزایی مشدده (دادگاه جزایی ایران) و محاکم عادی و مشدده اطفال و محاکم جزائی مالکیت فکری و صنعتی و مالیاتی. آثاری که تعقیب جزائی در حقوق ترکیه بر شخص دارد این است که شخص تحت تعقیب عنوان متهم به خود گرفته و بواسطه قرار گرفتن در چنین شرایطی از برخی حقوق اجتماعی و اولیه منع میگردد.

نکته اصلی که در حقوق شهروندی در ایران و ترکیه از نظر عامل دین نمایان و برجسته است این است که در جمهوری اسلامی ایران مفهوم حقوق شهروندی به معنی غرب و تعریفی که از این حقوق متصور است به جهت توصیه های دین در قوانین و هدایت شهروندان امکان پذیر است در حالی که در ترکیه همانطور که اشاره شد یک نوع فرهنگ تمایل به توسعه و مدرن بودن با دین آمیخته و سازگاری پیدا کرده و نوع حقوق شهروندی فارغ از توصیه های دینی نسبت به جمهوری اسلامی ایران مشاهده می شود. پس در نهایت نتیجه می گیریم که هر دو کشور با توجه به ساخت سیاسی و مذهبی و فرهنگی خود یک سری قوانین به وجود آورده اند که نسبی بوده و در صورت ضرورت تغییر می کند.

دفاع مشروع در ماده ۲۵ قانون جزای ترکیه به شرح ذیل آمده است: کسی که در مقابل حمله غیر عادلانه ای دیگری که حقوق شخص یا دیگری را مورد حمله قرار داده یا تهدید کند،

کرده است: بازرسی ها و معاینات محلی، جهت دستگیری متهمان فراری یا کشف آلات و ادوات جرم براساس مقررات قانونی و بدون مزاحمت و در کمال احتیاط انجام شود و از تعرض نسبت به اسناد و مدارک و اشیایی که ارتباطی به جرم نداشته و یا به متهم تعلق ندارد و افشای مضمون نامه ها و نوشته ها و عکسهای فامیلی و فیلم های خانوادگی وضبط بی مورد آنها خودداری گردد. (ساقیان، ۱۳۹۳، ص ۸۵) همچنین در ماده ۱۴ قانون مزبور آمده است: از دخل و تصرف ناروا در اموال و اشیای ضبطی و توقیفی متهمان باید اجتناب و در اولین فرصت ممکن یا ضمن صدور حکم یا قرار در محاکم و دادرها نسبتبه اموال و اشیا تعیین تکلیف شود. طبق ماده ۱۵ قانون احترام به آزادیهای مشروع و حفظ حقوق شهروندی، رئیس قوه قضاییه موظف است هیاتی را به منظور نظارت و حسن اجرای موارد مندرج در این قانون تعیین کند و آن هیات وظیفه دارد در صورت مشاهده تخلف از قوانین، علاوه بر مساعی در اصلاح روشها و انطباق آنها با مقررات، با متخلفان نیز از طریق مراجع صالح برخورد جدی کرده و نتیجه اقدامات خود را به رئیس قوه قضاییه گزارش کند. (آشوری، ۱۳۹۳، ص ۵۲)

قانون شهروندی ترکیه اساساً بر اصل خون استوار است. فرزندان که از یک مادر ترک یا پدر ترک (در ازدواج یا خارج از ازدواج) متولد میشوند، از بدو تولد شهروند ترکیه هستند. تلاش برای ترک تابعیت ترکیه (یا اخذ تابعیت از یک کشور دیگر) در ترکیه با دادخواستی به بالاترین مقام اداری در محل اقامت شخص مربوطه و در خارج از کشور به کنسولگری ترکیه ارسال میشود. اسناد پردازش شده توسط این مقامات برای اقدام مناسب به وزارت کشور ارسال میشود. سیستم قضایی ترکیه شباهت بسیار زیادی به سیستم قضایی برخی کشورهای اروپایی دارد. نحوه رسیدگی در دادگاه های ترکیه، مطابق مواد ۲۲۲-۱۸۲ مشخص شده است؛ لذا از مرحله ظن قوی به کشف جرم توسط مراجع ذیصلاح تا پذیرش کیفرخواست توسط دادگاه، مرحله تحقیقات و از مرحله

حقوق شهروندی به دست کارکنان کلانتریها بین سایر ویژگیهای جمعیتی رابطهای وجود ندارد؛ اما بین مراحل بررسیهای پلیسی اعم از بدرقه متهم، شیوه بازجویی، مرحله احضار و مرحله مراقبت و رعایت حقوق شهروندی بهطور معناداری رابطه وجود دارد. آشوری (۱۳۹۳) در پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان جایگاه حقوق شهروندی متهم در قانون آیین دادرسی کیفری جدید، حقوق متهم جزء طبیعی ذاتی نوع بشر است و چیزی نیست که دولت مردان به مردم واگذار کرده باشند و بتواند از آنان سلب نمایند لذا بر حاکمان است که تدابیر لازم جهت رعایت و حمایت آن فراهم نمایند و امکانات لازم در اختیار متهم بگذارد، تا بتواند در صورت بیگناهی از اتهامات ناروا تبرئه شود. حق دفاع متهم یکی از عناصر امنیت قضایی در کنار حق دادخواهی است که باعث آسایش و آرامش حقوقی شهروندان و در نتیجه موجب پیشرفت جامعه بشری در زمینه اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و غیره میشود. زهرا شیخی (1392) در مقاله اش با عنوان تناسب قراردادهای تامین کیفری و حفظ حقوق شهروندی متهم در قانون آیین دادرسی کیفری بیان کرده که در قانون مزبور، قانونگذار با ایجاد تنوع و تحول در قراردادهای تامین کیفری، گنجاندن قراردادهای نظارت قضایی، کاهش موارد بازداشت موقت با مدنظر قرار دادن اصل عدم جواز صدور بازداشت موقت جز در موارد ضروری، توانسته، حتی-المقدور از بازداشت غیر ضروری متهمان در مرحله پیش از دادرسی جلوگیری و با حفظ حقوق و آزادی متهمان در راستای حفظ حقوق شهروندی، گامهای مثبتی بردارد. نوروزی و گل پرور (۱۳۹۰) در مقاله ای با عنوان احساس شهروندی در مراکز استانیهای ایران به بررسی تأثیر طبقه اجتماعی، جامعه پذیری جنسیتی، تقسیمکار خانگی خانگی جنسیتی، سن بر روی احساس برخورداری زنان از حقوق شهروندی و همچنین به بررسی تفاوت معنادار میزان برخورداری از حقوق شهروندی در میان زنان متأهل و مجرد پرداخته است. مستی، مهران؛ فلاحی، ابوالقاسم (1389) در مقاله ای با عنوان نگاهی به حقوق

بنا بر ضرورت با در نظر گرفتن شرایط و اوضاع حاکم بر آن، اگر مرتکب جرمی برای دفع آن حمله و بازگشت به حالت اول گردد طبق قانون مجازات نمی شود. کسی که برای حمایت از خود در مقابل خطر قطعی و قریب الوقوع یا حمله ای که علیه حقوق شخص یا دیگری صورت می گیرد مرتکب جرمی گردد که هیچگونه راه دیگری برای دفع خطر نداشته باشد فعل انجام شده قانونی محسوب می شود و مجازاتی در بر ندارد. به شرط اینکه دفاع متناسب باحمله، همزمان و ضروری برای حفظ حیات خود و امحای خطر شدید بوده باشد. (آزاده، ۱۳۹۵، ص ۴۱) بنابراین محقق در این پژوهش در صد پاسخگویی به این سوال می باشد که: جایگاه حقوق شهروندی متهم در فرآیند رسیدگی کیفری از منظر حقوق کیفری در نظام حقوقی ایران و ترکیه به چه صورتی است؟

۲- پیشینه تجربی پژوهش

از داخل و خارج از کشور تحقیقات و مطالعات نسبتاً زیادی به بررسی فاکتورهای مرتبط حقوق شهروندی در فرآیند رسیدگی های کیفری در کشورهای مختلف پرداخته اند از این قبیل مطالعات: - آشوری (1398) در پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان جایگاه حقوق شهروندی متهم در قانون آیین دادرسی کیفری جدید، حقوق متهم جزء طبیعی و ذاتی نوع بشر است و چیزی نیست که دولت مردان به مردم واگذار کرده باشند و بتواند از آنان سلب نمایند لذا بر حاکمان است که تدابیر لازم جهت رعایت و حمایت آن فراهم نمایند و امکانات لازم در اختیار متهم بگذارد، تا بتواند در صورت بیگناهی از اتهامات ناروا تبرئه شود. حق دفاع متهم یکی از عناصر امنیت قضایی در کنار حق دادخواهی است که باعث آسایش و آرامش حقوقی شهروندان و در نتیجه موجب پیشرفت جامعه بشری در زمینه اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و غیره می شود. جابر گلدوزیان (۱۳۹۴) با عنوان «وضعیت رعایت حقوق شهروندی متهم در مرحله ارزیابی های پلیس (در پرتو قانون آیین دادرسی کیفری مصوب 1392) به جز عامل میزان آگاهی از قانون و رعایت

تکالیف ضابطان دادگستری در آن نسبت به قانون سابق از لحاظ کمی گسترده تر و از لحاظ کیفی، دقیقتر و صریحتر و با نوآوری‌هایی بخصوص در حوزه رعایت حقوق شهروندی متهمان را همراه است. باقری، (۱۳۹۵) در مقاله ای تحت عنوان (نقش ضابطین دادگستری در رعایت حقوق شهروندی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی) بر اهمیت عملکرد ضابطان دادگستری در فرآیند دادرسی کیفری بویژه در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی که خطر تضییع حقوق متهم وجود دارد، تأکید کرده و تصویب قانون آیین دادرسی کیفری جدید و تصریح به لزوم رعایت حقوق شهروندان را گامی مهم به منظور تضمین حقوق بنیادین افراد در رسیدگی‌های کیفری دانسته که بخش عمده ای از این تکلیف قانون متوجه ضابطان دادگستری است. نگارنده به مصداق‌هایی هم چون اصل برائت، قانون بودن کشف و تحقیق، منع شکنجه و رفتار غیر انسانی، منع احضار به دلیل افراد، رعایت حرمت مسکن و اماکن و اشیاء حق برخورداری متهم از وکیل و لزوم تفهیم این حق، حق سکوت و... به همراه ضمانت اجرای کیفری یا انتظامی عدم رعایت آنها اشاره کرده است. اسکندری و نیک خو، (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان « آسیب شناسی قوانین مربوط به حقوق شهروندی و ارائه پیشنهادها برای کارآمدی با تأکید وظایف و اختیارات کارکنان ناجا» مقررات مربوط به نقش ضابطان در رعایت حقوق شهروندی در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی و قانون آیین دادرسی کیفری مصوب را به منظور ارائه راهکارهایی برای لحاظ قرار دادن آن در اقدامات کارکنان ناجا بررسی ۱۳۹۲ کرده و مهمترین اشکالات وارد در این حوزه را ابهام و اجمال مواد قانون، عدم تعیین ضمانت اجرا، جامع نبودن مقررات تصویب شده، عدم تعیین ساز و کار اجرای برخی تکالیف، به کار بردن گویی و اصطلاحات و عبارات حشو و زاید، عدم تبیین درست اصطلاحات متن قوانین، پراکنده عدم یکپارچگی برخی تکالیف قانونی بر شمرده و در هر مورد مناسبترین راهکار را برای اصلاح قوانین پیشنهاد کرده اند.

شهروندی با تأکید بر جنبه های قضایی به این نتیجه رسیده که بنای نخستین حقوق شهروندی را باید اصل کرامت ذاتی انسان دانست. قانون اساسی، قانون آئیندادرسی کیفری، قانون برنامه چهارم توسعه و قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، مبانی دیگر حقوق شهروندی در کشور ما است. حقوق مذکور، با همه ضرورت خود، در زمینه های تقنینی و اجرایی، با موانع و چالشهایی رو به روست که تحقق و احیای عملی آن را با مشکل مواجه کرده است. مرشدی، مسعود (۱۳۸۹) چالشهای رعایت حقوق شهروندی متهم در فرآیند جرمیابی به این مطلب رسیده که از آنجا که منابع فقهی و آموزه های دینی و همچنین تمامی حقوق و قوانین جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر حفظ جایگاه و کرامت انسانی بنا نهاده شده است و حقوق تمامی افراد در آن رعایت می شود، در فصل ۶ حقوق ملت در قانون اساسی حقوق شهروندان به طور مبسوط بیان شده است، اما به نظر می رسد هنوز خلأهایی در قوانین کیفری موجود از جمله قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۲۱۳۹ و اصلاحات بعدی وجود دارد که یکی از این خلأها، حدود اختیارات شهروندان در فرآیند کشف جرم و رعایت حقوق شهروندی متهم توسط نیروهای پلیس در جامعه که مسئولیت حفظ نظم و امنیت را بر عهده دارد که باید به گونه ای تدوین شده و آموزش داده شود که علاوه بر جنبه پیشگیرانه، بازدارنده نیز باشد. ساریخانی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان (حقوق شهروندی متهم در تعامل با پلیس در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و اصلاحی ۱۳۹۴ در فصلنامه پژوهش های اطلاعاتی و جنایی به بررسی نقش ضابطان در احیای حقوق شهروندی متهمان بر اساس قانون آیین دادرسی ۱۳۹۲ پرداخته و چنین نتیجه گرفته است که این قانون نسبت به قوانین سابق نکات ارزشمندی بسیاری را در راستای تعالی و رعایت هر چه بیشتر حقوق شهروندی متهمان در تمام مراحل دادرسی کیفری بویژه در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی مقرر کرده است. یافته های تحقیق نشان می دهد

۳- چارچوب نظری :

۳-۱- مفهوم شهروند

در تعریف شهروند می توان گفت شهروند کسی است که حقوق فردی و جمعی خود را می شناسد و از آن ها دفاع می کند قانون را می شناسد و به آن عمل می کند و از طریق آن مطالبه می کند. از حقوق معینی برخوردار است و میدانند که فرد دیگری هم حضور دارد و دفاع از حقوق او یعنی دفاع از حقوق خودش و فردی که در امور شهر مشارکت دارد. پس شهروندی نه تنها به معنای سکونت در یک شهر به مدت مشخص که به معنای مجموعه ای از آگاهی های حقوق فردی و اجتماعی است. (یکینز، ۲۰۱۹، ص ۲۵)

۳-۲- کرامت انسانی

مقام انسان، انسانیت و کرامت انسانی به معنای شرف، حیثیت و احترام ذاتی برای انسان ها، از موضوعاتی بوده که از دیرباز مورد توجه فراوان ادیان، فلاسفه و اندیشه ورزان بشری بوده است. در واقع تاریخ تمدن بشر نشانگر کوشش پیامبران، فلاسفه و انسان دوستان مشرق و مغرب زمین در اعتلای شأن و کرامت انسان و دفاع از حقوق و آزادی های اساسی او می باشد. در عصر حاضر نیز مبحث حقوق بشر بر این موضوع مهم ناظر است. این حقوق، از حق زیستن که طبیعی ترین حق انسان به شمار می رود، شروع می شوند و به حقوق معنوی که موجد کمال و اعتلای بشر هستند، مثل آزادی بیان، آزادی قلم و اندیشه ختم می گردند. در اعلامیه جهانی حقوق بشر حقوقی مطرح شده که افراد به خاطر انسان بودن از آن منتفع می شوند. اساس و پایه آن نیز اصل تساوی است، زیرا تمامی انسان ها همانند یکدیگر از مرتبه انسانی برخوردارند. لذا نمی توان افراد انسانی را از هیچ یک از این حقوق محروم کرد و انسان ها بدان دلیل که عظمت و شکوه دارند و در انسان بودن همه با هم مشترکند، شایسته تکریم هستند. (داوری اردکانی، ۱۳۹۹، ص ۵۳) آیین رحمت و رأفت اسلام، از زمان

تلاؤ خویش، از منظری الهی به بهسازی وضعیت بشر و حفظ حقوق و کرامت و ارزش های انسانی نگریسته و توجه ویژه ای به این امر مبذول داشته است. اسلام همواره کوشیده تا مکارم اخلاقی را به نهایت کمال برساند. به همین دلیل شواهد بسیار غنی در منابع قرآنی و روایی این موضوع را تأیید می کند.

۳-۳ حقوق شهروندی

حقوق شهروندی مجموعه حقوقی است که افراد به اعتبار موقعیت شهروندی خود دارا می شوند و نیز اطلاقی عام است بر مجموعه امتیازات مربوط به شهروندان و نیز مجموعه قواعدی که بر موقعیت آنان در جامعه حکومت می کند. دارنده این حقوق یعنی شهروند به تک تک افرادی که در جامعه زندگی می کنند اطلاق می شود، فراتر از مفهومی تحت عنوان تابعیت، بدون اعتنای به سلسله مراتب، موقعیت های متمایز برای افراد، وجود شرایطی برای به رسمیت شناخته شدن، حاکمانی خاص و حکومت شوندگان خاص و در مقابل مبتنی بر رابطه ای چند سویه بین دولت، جامعه و شهروندان و وجود یک اخلاق مشارکت و موقعیتی فعالانه. (آگاهی، ۱۳۸۸، ص ۳۵) به عبارتی دیگر، مجموعه حقوق و امتیازاتی که به شهروندان یک کشور با لحاظ کردن دو اصل کرامت انسانی و منع تبعیض، برای فراهم سازی زمینه رشد شخصیت فردی و اجتماعی شهروندان در نظام حقوقی هر کشور تعلق می گیرد.

۴- ۳ آزادی حقوقی

برای یک حقوقدانی که با معیارهای شناخته شده حقوقی مدرن، به افراد و جهان می نگرد، در زمینه قانونگذاری دغدغه های فلسفی آزادی انسان (جبری و اختیاری) جدی تلقی نمی شود، زیرا، حقوقدان امروز در پی شرح و توضیح چستی و ماهیت انسان نیست، از نظر یک حقوقدان این پرسش که آیا بشر واقعاً آزاد و مختار است و یا بر عکس زیر سلطه یک اراده بالاتر قرار دارد، ارتباط به قانونگذاری و حقوق شهروند ندارد، این نوع برخورد با موضوع حقوق، از بحث حقوق

آمیخته با باقی جهان در آن ره می سپرد، خود را رها سازد، و اختیار دار خویش باشد.»

با آنکه، جامعه، حکومت، دولت، خانواده و هر نهاد اجتماعی، سیاسی، حقوقی و... از افراد تشکیل شده، ولی سرانجام به جایی می رسد که نه تنها فردیت فرد را به چالش می کشد، حتی فرد و ویژگی هایش را می خواهد محو کند و از واقعیت فرد سرباز بزند. همینجاست که مساله حق فرد انسان، برایش جدی تلقی می شود، ناگزیر است تا او، در این دنیایی که رها شده در پی اختیار خود شود، با اراده و کنش خود ثابت کند، که او هم هست، باید نیازهای بیولوژیکی و روانی اش پذیرفته شود، و در تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی اش سهمیم و آگاه باشد. هنگامی که فرد از حقیقت آگاه می شود و جامعه هم به این آگاهی تن می دهد، حق فرد انسان، اساسی می شود برای شهروندان زیستن، اما همین باور که آیا فرد حقی دارد، مساله ایست که در تداوم تاریخ فکری و سیاسی بشر لاینحل بوده است. حکومت های سلطنتی، فئودالی، اشرافی و توتالیتر از فرد و افراد به عنوان رعیت یاد کرده و فرد را به عنوان شهروند نپذیرفته اند. به صورت مشخص باید گفت که آزادی های فرد را به اساس شهروندی، چنین می توان برشمرد:

- آزادی های تن

این آزادی ها، که آنها را آزادی های مطلق و یا آزادی های شخصی نیز می نامند، به اعتبارتن انسان برای او به موجب قانون شناخته شده است و آنها عبارتند از حق زندگی، امنیت شخصی، آزادی رفت و آمد، آزادی و مصونیت مسکن، مصونیت مکاتبات، مکالمات و مخابرات و اسرار شخص. همچنین حق

خارج است. علم حقوق به سرنوشت آغازین و آخرین، به آزادی یا عدم آزادی و به چیستی و ماهیت محکوم یا مختار ازلی و ابدی انسان، خودش را درگیر نمی کند، فقط همین قدر برایش کافی است که هر موجود انسانی (فرد) هستی مندی است واقعی، و از هر واقعیت حقی ناشی می شود که بایست در ارتباط با حقوق دیگران حدودش در نظر گرفته شده، تعیین حقوق شود. علم حقوق فرد را مختار در گزینش اعمال و رفتارش می داند، آن را برای قبول مسوولیت از طرف او کافی دانسته و استقلال و آزادی فرد را تا آنجا که به آزادی دیگران صدمه نزند و یا مخل نظم عمومی در جامعه نشود، محترم می شمارد. (مومنی، ۱۳۸۲، ص ۳۲)

عالم حقوق مانند یک جامعه شناس که بررسی قواعد اجتماعی را به عهده دارد، با بررسی و تجزیه و تحلیل نظام آزادی های فردی و اعلام نقاط ضعف و نقایص قوانین، راه را برای اصلاح و انتقاد هموار می سازد، اگر چه برخی مسایل حقوقی را مانند پدیده های علوم طبیعی با توسل به روش تجربه و برقراری رابطه علت و معلولی تجزیه و تحلیل کرده و می کوشد در بررسی وقایع و اتفاقات حقوقی، عوامل و شرایط و انگیزه ها را مورد توجه قرار دهند منتها کاربرد این روش ها در حقوق بسیار محدود است، البته این سخن می تواند به این معنا باشد که علم حقوق به مساله علیت توجه دارد و کاملاً آنرا مردود نمی داند، با این حال قانون علیت در نظام حقوقی امروز معیار قرار گرفته نمی شود. (نوروری، ۱۳۹۹، ص ۱۶۷-۱۹۰)

ماکس اشتیرنر^۱ در باره فرد و ویژگی او می گوید: «از هنگامی که آدمی چشمان خویش را بر روشنایی می گشاید به جست و جوی آن بر می آید تا در دل بر هوتی که او به گونه ای

۱- فیلسوف آلمانی بود. وی از بنیانگذاران فلسفه آنارشسیسم فردگرا است، مهمترین اثر وی شخص و دارایی اش است.

نمی‌زنند که سبب سلب حقوق و آزادی دیگران شود. حکومت و جامعه‌ای که به فردباوری نرسیده باشد و حق را در ارتباط با فرد و فردیت در نظر نگیرد، حقوق با ارزشگزارای‌های قبیله-ای، گروهی و مذهبی و ... در نظر گرفته شود، مشکل است که به مفهوم شهروندی رسید و اعتبار شهروندی را رعایت کرد زیرا فقط می‌توان با قبول حقوق فرد و استقلال اختیار فردی به ارزش سیاسی و اجتماعی شهروندی رسید، از ارزش دهی اجتماع و جامعه نمی‌توان به شهروندی رسید؛ شهروند یک فرد است و از ارزش دهی به فرد و حقوق فردی می‌توانیم به شهروندی برسیم و بعد از آن به اجتماع، جامعه، حکومت و دولتی که از شهروندان تشکیل یافته است پی ببریم. شهروندی مقوله‌ای است که با مفهوم فرهنگ هر جامعه گره خورده و از آنجا که فرهنگ هر مرز و بوم ناشی از سه قلمرو اساسی فعالیت‌های اجتماعی، فضای سیاسی و وضعیت اقتصادی آن جامعه است فرهنگ هر جامعه‌ای کاملاً منحصر به فرد و هر فرهنگی نیز شهروند ویژه خود را می‌طلبد. در تعریف شهروند می‌توان گفت که شهروند کسی است که حقوق فردی و جمعی خود را می‌شناسد و از آنها دفاع می‌کند قانون را می‌شناسد و به آن عمل می‌کند و از طریق آن مطالبه می‌کند، از حقوق معینی برخوردار است؛ می‌داند که فرد دیگری هم حضور دارد و دفاع از حقوق او یعنی دفاع از حقوق خودش و فردی که در امور شهر مشارکت دارد. (موتمنی، ۱۳۹۸، ص ۳۲) پس شهروندی نه تنها به معنای سکونت در یک شهر به مدت مشخص که به معنای مجموعه‌ای از آگاهی‌های حقوقی فردی و اجتماعی است.

در یک جامعه مدنی حقوق یک فرد عبارتند از: حقوق اساسی به معنای حقوق بنیادی شهروندان یک جامعه، حقوق سیاسی به معنای حق مشارکت در فرآیندهای سیاسی، حقوق اجتماعی که در برگیرنده حقوق اقتصادی و نیز حداقل استانداردهای زندگی در تسهیلات اجتماعی است. (نکته مهم و گفتنی این است که؛ تا توجه به حقوق شهروندی در ذهن و وجدان حکومتگران - از خرد و کلان و از مافوق تا مادون-

دفاع و اجرای عدالت را نیز مولفان، جز این گروه به شمار آورده‌اند. (موتمنی، ۱۳۸۹، ص ۳۲)

- آزادی‌های فکر

این آزادی‌ها به اعتبار فکر آدمی است مانند آزادی عقیده و بیان، آزادی وجدان و ایمان، آزادی اطلاعات، آزادی مطبوعات، آزادی اجتماعات، آزادی آموزش و پرورش، و آزادی سیاسی.

آزادی اندیشه طبیعی‌ترین و اصیل‌ترین حق هر فردی از افراد بشر به شمار می‌رود و تحت هیچ عنوانی قابل نقض نیست با مراجعه به منابع اسلامی اعم از قرآن و روایات می‌توان دریافت که آزادی اندیشه از ویژگی‌های خاص دین اسلام است و در زمره بزرگ‌ترین و مهم‌ترین عبادت‌ها قرار داده شده است. در آیات متعدد قرآن و روایات، سخن از تفکر، تعقل و تفقه آمده است. «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ» (انعام: ۵۰) در روایتی پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «للاعبادة مثل التفکر» (مجلسی، ۱۳۹۶، ص ۱۷) البته مرز آزادی اندیشه از دیدگاه اسلام بی‌قید و شرط نیست بلکه تا جایی است که به کفر و الحاد نگراید و به همین جهت است که در متون دینی، روایاتی به چشم می‌خورد که انسان را از اندیشه در آنچه که به دوری از خدا می‌انجامد، منع کرده است..

- آزادی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

این دسته از آزادی‌ها به اعتبار بستگی‌های اجتماعی و مادی که بشر در اجتماع دارا است، می‌باشد مانند حق گرفتن کار، حق انتخاب کار و شغل، حق تامین اجتماعی، حق مالکیت شخصی، آزادی کسب و کار و صنعت و بازرگانی اینها آزادی‌هایی هستند که در جغرافیای سیاسی یک حکومت دموکرات رعایت می‌شوند و در قانون اساسی‌اش تبارز یافته و در برابر هر نوع تهدید به این آزادی‌ها، حکومت از حقوق و آزادی شهروندان دفاع می‌کند، و از جانب دیگر شهروند نیز بنابه باوری که به آزادی فرد به اعتبار شهروند بودن دارند رعایت آزادی دیگران را چون تکلیف می‌پذیرند، دست به کاری

-حقوق شهروندی در قرآن کریم:

مهمترین خاستگاه حقوقی در اندیشه اسلامی قرآن کریم است که (تبیان کلّ شی) است و تجدد را که بشریت در عرصه ارتباطات فردی، اجتماعی، سیاسی، بین المللی بدان نیازمند است، به بهترین صورت برای جوامع بشری به ارمغان آورده که سیره نبوی (ص) و دیگر معصومان علیهم السلام نیز مطابق با درک درست مفاهیم آن کتاب است. (ایمانی، ۱۳۸۵، ص ۲۰۰)

قرآن کریم در مورد کرامت های انسانی می فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (سوره الاسراء آیه ۷۰). و ما فرزندان آدم را بسیار گرامی داشتیم و آنها را در دریاها و خشکی ها و مرکب هایی سوار کردیم و از غذاهای لذیذ و پاکیزه روزی دادیم و بر بسیاری از مخلوقات خود برتری و فضیلت بخشیدیم. در این آیه بنی آدم به اعتبار این که بنی آدم هستند، کرامت دارند، این که گفته می شود حقوق انسان از آن جهت که انسان است شرافت دارد، چون انسانها ذاتاً نزد خداوند احترام دارند. نخستین حق هر شهروند و هر انسانی ایجاد زمینه های رشد اوست. پس از آن باید محیط اجتماع فرصت رشد، توسعه و کمال را به افراد بدهد. بنا براین برقراری عدالت و اقامه قسط در جامعه وظیفه هر حاکم و حق هر شهروند است. «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید ۲۵) قسط و عدل مطلوب هر انسانی و در جای جای تعالیم اسلامی به آن امر شده است (نحل ۹۰؛ حجرات ۹) حتی اگر به ضرر شخصی باشد (نساء ۱۳۴). از دیگر حقوق شهروندان تأمین امنیت ایشان در زمینه های مختلف مالی، جانی، کاری، حقوقی و شخصیتی می باشد. در آیات متعدد قرآن کریم از ظلم و تعدی به هر صورتی که باشد نهی شده است. اسلام این حق را نه تنها برای شهروندان حکومت اسلامی بلکه برای همه موجودات و انسانهای دیگر نیز محترم

نهادینه نشود و به عبارت دیگر تا حکومتگران به جد قبول نکنند که مردم حقوقی دارند و این حقوق با توجه اتهام به ایشان - ولو شدیدترین آن- و حتی با ارتکاب جرم - حتی شنیع ترین آن- زایل و ساقط نمی شود و تا آن فراموشی مزمن - که گفتیم- چه در حکومتگران و چه در مردم، درمان نشود، تصویب قانون و صدور بخشنامه - هر چند که مشکور و مستحسن است- فایده و خاصیتی نخواهد داشت. (هاشمی، ۱۳۸۹، ص ۲۸-۳۱)

۳-۵ نسبت حکومت با حقوق شهروندی

حقوق شهروندی بر مبنای قانون شهروندمدار و میزان و منطبق با خیر عمومی تثبیت می شود. این حقوق را دولت ایجاد نمی کند بلکه باید آن را اجرا نموده و از آن حمایت کند و حتی آن جا که خود این حقوق را نقض نموده باشد، جبران نماید. در واقع خود حکومت (در جوامع دموکراتیک و مردم سالار) تبلور حقوق شهروندی است. به عبارت دیگر حکومت زاییده تحقق بخشی از حقوق شهروندی است. هر چند حکومت در حمایت و رعایت مصادیق حقوق شهروندی و تنظیم سازوکارهای مربوط به تحقق آن مؤثر است. اما تمامیت حقوق شهروندی ناشی از اراده حکومت و تمایل وی برای اعطای آن به مردم نیست. حقوق شهروندی از جامعیتی برخوردار است که شکل و نوع حکومت و حاکمان را در درون خود جای می دهد. در واقع این شهروندان هستند که با اعمال حقوق خود به انتخاب حکومت و حاکمان می پردازند، بر این مبنا موجودیتی که خود ناشی و زاییده حقوق شهروندی است نمی تواند موجد این حق باشد. نکته دیگر آن که حقوق شهروندی دارای کلیت و یکپارچگی است که نمی توان اجزای آن را از هم تفکیک کرد. نگاه انتزاعی و ناقص به حقوق شهروندی و تلاش برای رعایت قسمتی از این حقوق در مقابل نادیده گرفتن بخش دیگری از آن نه تنها زمینه اجرا و تحقق نمی یابد، بلکه کلیت حقوق شهروندی را نیز مخدوش می سازد. (ابن تراب؛ ۱۳۸۵، ص ۱۱۹)

می شود؛ در حالی که حقوق شهروندی رابطه مستقیمی با مقوله هایی نظیر تابعیت و ملیت شهروندان دارد؛ بنابراین نتیجه می گیریم در حقوق بشر، انسان صرفاً دارای حقوقی است در حالیکه در حقوق شهروندی دو موضوع حق و تکلیف با هم مطرح می شود؛ به عبارت ساده تر در حقوق در حالی که بشر رابطه یک طرفه حق، و در حقوق شهروندی رابطه دوطرفه حق-تکلیف مطرح است. (شعبان زاده ، ۱۴۰۲ ، ص ۵۵)

- حقوق شهروندی متهم

شهروندان (اعم از متهم، محکوم و قربانی جرم) از حق امنیت و حفظ مشخصات هویتی شان در برابر مراجع قضایی، انتظامی و اداری برخوردارند و نباید کمترین خدشه ای به شأن، حرمت و کرامت انسانی آن ها وارد شود. هرگونه رفتار غیرقانونی مانند شکنجه جسمی یا روانی، اجبار به ادای شهادت یا ارائه اطلاعات، رفتار توأم با تحقیر کلامی یا عملی، خشونت گفتاری یا فیزیکی و توهین به متهم یا محکوم، نقض حقوق شهروندی است و علاوه بر این که موجب پیگرد قانونی است، نتایج حاصل از این رفتارها نیز قابل استناد علیه افراد نیست. این حقوق شامل مواردی همچون حق تفهیم اتهام، حق سکوت و عدم اجبار، حق منع شکنجه، حق بر حریم خصوصی، حق عدم احضار یا جلب بدون دلیل کافی، حق برخورداری از وکیل، اصول داری منصفانه مانند اصل برئت و اصل بی طرفی قاضی و علنی بودن دادرسی می باشد.

تعریف اصطلاحی متهم

- متهم در یک جمله ساده و با عنایت به تعریف جرم، شخصی است که ارتکاب یک یا چند جرم از جرائم تعریف شده در قوانین جزایی به وی نسبت داده شود فارغ از صحت و سقم ادعای مطروحه متهم: در حقوق جزا به کسی اطلاق می شود که گمان برود کار مجرمانه ای انجام داده است ولی هنوز ثابت نشده است آن کار مجرمانه را او انجام داده است. چون

شمرده است. در چنین محیط امن و آرامی است که انسان می تواند به رشد و کمال خود بیندیشد. چنان که علت بعثت هم، رساندن انسانها به چنین مرحله ایست (آل عمران، ۱۶۴) یکی دیگر از مهم ترین تعالیم دینی توجه به منزلت و کرامت همه انسانها است (اسراء، ۷۰) و آن چه که موجب برتری کسی بر دیگری می گردد، تنها تقوی است (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقَاكُمْ) (حجرات ۱۳) چگونگی عمل و رفتار است که موجب کسب فضیلتی افزون بر دیگری می شود، نه مظاهر دیگر آفرینش از قبیل رنگ پوست، جنسیت ، نژاد وفرماندهان و مدیران. بنابراین همه انسانها از حقوق مساوی برخوردار هستند .

- رابطه حقوق شهروندی و حقوق بشر

با توجه به بررسی های گوناگون، در خصوص شهروند دو معنای کلی استنباط می شود: نخست شهروند به معنای بشر و نوع انسان که مصادیق آن شامل تمامی انسان ها از هر جنس و نژاد و رنگ و کشور و دین و مذهب و ... می باشد، و دیگر شهروند به معنای انسانهای ساکن و مقیم در یک کشور اعم از اتباع و بیگانگان که در سرزمین یک دولت-کشور و تحت قدرت آن دولت-کشور هستند. (شریعت پناهی ، ۱۳۸۲ ، ص ۱۲) برخی با تقسیم حقوق شهروندی به مضیق و موسع قائل گردیده اند که رابطه حقوق شهروندی به معنای مضیق با حقوق بشر، تباین (حقوق بشر جدای از حقوق شهروندی) و در معنای موسع، تساوی (حقوق بشر مساوی حقوق شهروندی) است؛ زیرا در حالت اول، حقوق شهروندی محدود به قلمرو سرزمین است و جنبه جهان شمول ندارد و در حالت دوم، نگاهی مشابه نگاه حقوق بشر مبتنی بر حقوق انسانی دارد. (قربان زاده ، ۱۳۹۸ ، ۴۰-۴۱) در واقع می توان گفت انسان «بما هو» انسان صرف نظر از مواردی چون تابعیت و ملیت دارای حقوقی از قبیل حق حیات می باشد و برای همه انسان ها در زمان ها و مکان های مختلف یکی است و محدود به قلمرو خاصی نیست که از آن تحت عنوان حقوق بشر یاد

شامل هر دو دعاوی مدنی و کیفری می شود. تشخیص و تعریف مدعی علیه، ضمن تعریفی که فقها از مدعی ارائه کرده اند به دست می آید. مشهور فقها در تشخیص مدعی از مدعی علیه سه معیار را بیان کرده اند که عبارتند از: «المدعی هوالذی یترک لو ترک الخصومه أو هو الذی یخالف قوله الاصل أو هو الذی یدعی خلاف الظاهر» بر پایه ی تعاریف یاد شده از مدعی، مدعی علیه کسی است که در برابر این مفاهیم قرارداد؛ یعنی کسی که سخن او موافق با اصل و ظاهر بوده و اگر دعوا و منازعه را ترک کند، دعوا پایان نمی یابد. به نظر برخی از فقهای معاصر، شارع مقدس برای این دولفظ، اصطلاح خاصی به صورت حقیقت شرعی یا مجاز شرعی ندارد. (لنکرانی، ۱۴۲۷ق، ص ۸۵). براساس این دیدگاه، تعریف ها با تعابیر نزدیکی که از سوی فقهای سلف برای مدعی و مدعی علیه بیان شده، تمام آنها مربوط به تشخیص مورد مدعی از مدعی علیه است و باید برای تشخیص مدعی از مدعی علیه به عرف رجوع کرد.

- حقوق شهروندی متهم در قوانین موضوعه ایران

حقوق متهم در اسناد بین المللی: تقریباً در تمام اسنادی که تاکنون درباره حقوق بشر به تصویب مراجع بین المللی رسیده است مضمون واحدی به چشم می خورد، این اسناد به طور خلاصه بر این نکته متفق اند که بشر از حقوق و آزادی هایی برخوردار است که باید الزاماً به گونه ای مؤثر از آنها حمایت شود و دولتها موظف اند در صورت نقض این حقوق تدابیر مطمئن احقاق حقوق افراد را فراهم آورند، استقرار نظم عمومی در یک جامعه پیشرفته محتاج به قوانینی است که محتوای آن با معیارهای صحیح سنجیده شده و شایستگی و توان پاسداری از نظم جامعه را داشته باشد. (بنی نعیمه، ۱۳۹۹، ص ۶۳) آیین دادرسی کیفری باید طوری طراحی شود که با پیش بینی سازمانهای قضایی مجهز و متشکل از متخصصین در رشته های مختلف اعم از حقوقی و کیفری و غیره با تفکیک صلاحیت هر یک و ایجاد تأمین ها و تضمین

اگر ثابت شود که عمل مجرمانه ای انجام داده است در این صورت به او متهم نمی گویند بلکه مجرم خواهند گفت. مثلاً قتل اتفاق افتاده و شخصی را به عنوان مظنون به قتل متهم کرده اند، چون هنوز ثابت نشده است که این شخص قتل را انجام داده است یا نه، در این مرحله به او عنوان متهم می دهند نه مجرم به عبارت دیگر مجرم کسی است که صرفاً گمان می رود که ارتکاب بزه از ناحیه ی وی صورت گرفته است و اثبات اتهام گناهکار بودن او نیز به عهده کسی است که او را متهم کرده است و این طور نیست که متهم خودش مکلف به اثبات بی گناهی خود باشد. زیرا هم در قوانین بین المللی مورد پذیرش ایران مثل اعلامیه ی جهانی حقوق بشر و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و هم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصل بر این است که همه بی گناه هستند مگر کسی که طبق مقررات قانونی و با دلایلی که قانون آنها را معتبر می داند و در یک دادگاه عادلانه و بی طرف گناهکار بودن او اثبات شود. بنابراین به صرف وجود گمان و تردید بر اینکه جرمی توسط کسی ارتکاب یافته است نمی توان آن شخص را به عنوان مجرم تلقی و معرفی کرد. (نجفی، ۱۳۹۸ق، ص ۳۷۱)

- مفهوم تحلیلی متهم: متهم در لغت عرب بروزن محترم از ماده ی «وهم» است. طریحی در تعریف وهم می گوید: «وهم عبارت است از سهو و آن چه که در خاطر و خیال واقع می شود.» (امام خمینی، ۱۳۹۰ق، ص ۴۱۰) در تعریف دیگر از ماده ی وهم آمده است: «تصور و تخیل چیزی در ذهن؛ خواه آن چیز در عالم خارج وجود داشته و خواه نداشته باشد.» در مورد معنای لغوی متهم آمده: «متهم مأخوذ از لفظ «تهمه»، کسی که مورد اتهام واقع شده، می باشد.» (لسان العرب، ۱۲، ۶۴۳). در نظام دادرسی اسلامی و عرف فقها از متهم با عنوان مدعی علیه در برابر مدعی تعبیری می شود؛ البته با این تفاوت که در حقوق عرفی، عنوان متهم تنها مشمول دعاوی کیفری شده و در دعاوی مدنی، علیه متهم با عنوان خوانده اقامه ی دعوا می شود؛ ولی عنوان مدعی علیه در حقوق اسلامی عام بوده و

مخالف، دادن مترجم رایگان، منع اجبار به اقرار، جدایی آیین دادسی اطفال از افراد بزرگسال، منع تجدید محاکمه و مجازات، تساوی افراد در برابر قانون، حاکمیت قانون بر نظام جرایم و مجازات ها، منع تأثیر قوانین زیانبار در وقایع گذشته، منع شکنجه و آزار و اعمال مجازات‌های غیر انسانی، منع دستگیری و بازداشت خود سرانه، حق اطلاع فوری از علل دستگیری و بازداشت، حق رسیدگی به اتهام در مدت زمان معقول، حاکمیت پیش فرض براءت، منصفانه بودن محاکمه، برخورداری از تضمین های دفاع، ضرورت حفظ شأن و شخصیت انسانی متهمان، لزوم جبران زیان های وارد بر بازداشت شدگان یا محکومان بی گناه، و حق درخواست تجدید نظر می باشد. (گلدوزیان، ۱۳۹۸، ص ۲۲)

مراحل محاکمه و رسیدگی متهم :

-مرحله تعقیب توسط پلیس

پلیس در جایگاه ضابط دادگستری به سبب تعامل مستمر و مستقیم با شهروندان، نقشی اساسی در چرخه عدالت کیفری دارد. حفظ امنیت و رعایت حقوق شهروندان پس از رفع مایحتاج اولیه انسانی در درجه نخست اهمیت قرار دارد. (طاهری، ۱۳۹۵، ص ۳۸) حقوق شهروندی متهم از جمله اموری است که کوچکترین مسامحه نسبت به آن در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی موجبات تضییع آزادی های اساسی و در مواردی زمینه نقض حقوق او را فراهم می سازد. شهروندان از پلیس انتظار دارند در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، تلاش خود را تنها منحصر به جمع آوری دلایل علیه او نکنند و بکوشد در کمال بی طرفی در جهت اثبات حقیقت دلایل له و علیه متهم را جمع آوری نماید. این موضوع برای اثبات حقیقت جز در پرتو حفظ و رعایت حقوق شهروندی متهم توسط پلیس شهروند مدار میسر نخواهد بود. زیرا عدم شناخت ضابطان دادگستری و یا بی توجهی آنان نسبت به حقوق شهروندی متهمان نتایج ذیل را میتواند به همراه داشته باشد: الف) بدبینی شهروندان نسبت به سازمان

های ضروری در دادرسی و مدافعات طرفین اجرای عدالت کیفری را ممکن کند. بدیهی است که منافع جامعه نباید قربانی حقوق و منافع فرد گردد زیرا اگر عدالت اقتضاء می کند که بزهکار واقعی به مجازات محکوم شود، شرط اجرای عدالت هم این است که فردی که در مظان اتهام است، امکان دفاع از خود را داشته باشد. حیات و آزادی متهم زمانی از او سلب می شود که ضمن رعایت حقوق دفاعی، طی محاکمه منصفانه، مسؤلیت کیفری و تقصیرش ثابت و به موجب حکم قطعی محکوم شده باشد. (کاتوزیان، ۱۴۰۱، ۱۹) بنابراین مقررات آیین دادرسی کیفری که ناگزیر از تغییر و تحول دائمی و انطباق آن با جامعه ای پیشرفته و متمدن است، باید متضمن قواعدی باشد که اجرای عدالت را در سطح تمدن جهانی عصر حاضر تأمین نماید. قوانین آیین دادرسی کیفری وقتی از ارزش و اعتبار کافی برخوردار است که بین دو حق، حق جامعه که از جرم متضرر شده از یک سو و حق انسانی که فعلاً به عنوان متهم شناخته شده است از سوی دیگر تعادل ایجاد نماید. تحقق عدالت به معنای عام و عدالت کیفری به معنای خاص همواره در طول تاریخ آرزوی انسان عدالت‌خواه بوده و هست. بدیهی است عدالت کیفری که هدف هر دادرسی جزایی است بدون برقراری محاکمه منصفانه ای که در آن حقوق و آزادی‌های متهم محترم شمرده شود هرگز فرصت ظهور نخواهد داشت. از عوامل توسعه حقوق کیفری در عصر حاضر مفاهیم و معیارهای حقوق بشر است. این مفاهیم و معیارها که در اسناد بین المللی و منطقه ای شناسایی شده و مورد حمایت قرار گرفته اند، به ویژه در قوانین و مقررات ملی مربوط به آیین دادرسی کیفری تأثیر آشکار داشته اند. بارزترین جنبه چنین تأثیری حقوق متهم در برابر دادگاه است که فهرست اجمالی حقوق مورد بحث بدین قرار است: تساوی افراد در برابر دادگاه، محاکمه منصفانه و علنی در دادگاه صالح، مستقل و بی طرف تفهیم فوری و تفصیلی نوع و علت اتهام، حق حضور فوری در برابر دادگاه و محاکمه بدون تأخیر، در دادگاه و دفاع شخصی یا توسط وکیل، مواجهه با شهود

این نتیجه مستلزم رعایت تشریفات است که بدون آنها امکان تحقق محاکمه‌ای مبتنی بر معیارهای عادلانه میسر نمی‌باشد. (آخوندی، ۱۳۸۹، ص ۴۵) همچنین در همین راستا متهم پرونده نیز از حقوقی برخوردار می‌باشد. بزه‌دیده، متهم و دادستان به طرفیت از جامعه، سه سهامدار فرایند رسیدگی کیفری هستند. بزه‌دیده در نتیجه وقوع جرم متحمل ضرر مادی، جسمی یا معنوی می‌شود. متهم فردی است که امارات یا دلایل اثباتی علیه او اقامه شده و امکان دارد بی‌گناه یا گناهکار شناخته شود. دادستان فردی است که از طرف جامعه برای اعاده نظم عمومی، تعقیب جرم را آغاز می‌کند. ابزارها و اختیاراتی که در فرایند رسیدگی کیفری به هر یک از اصحاب جرم تفویض می‌شود باید به گونه‌ای باشد که در حد ضرورت تضمین حقوق همان طرف بوده و برای حقوق طرفین دیگر ضرری نداشته باشد.

حقوق متهم در فرایند رسیدگی کیفری در نظام حقوقی ایران با بررسی قوانین و اسناد داخلی و بین‌المللی می‌توان گفت حقوق متهم دارای مبنای فلسفی، جامعه‌شناسی و حقوق بشری است. برای توجه به حقوق متهم در فرایند رسیدگی کیفری ابتدا باید این موضوع در جامعه و به خصوص بین قضات نهادینه شود که متهم یک شهروند است هر چند احتمال دارد متهم حقوقی از یک شهروند و به تبع آن حقوق جامعه را تضییع نماید این امر نباید موجب شود محاکم، متهم را خارج از ضوابط دادرسی منصفانه مجازات کنند. اگر قضات با متهمی در خارج از محدوده قانونی رفتار نمایند باید مجازات شوند زیرا همان کاری را کرده‌اند که فرد متهم انجام داده است. این مبانی مقتضی وجود ضمانت اجرا جهت جلوگیری از تضییع حقوق متهم به همراه خواهد داشت. (ساقیان، ۱۳۹۹، ص ۸۵) از سوی دیگر اصولی از جمله اصل برائت، اصل قانونی بودن دادرسی، اصل تساوی سلاح‌ها و اصل محاکمه شدن در مدت متعارف سعی بر آن دارد تا در طول فرایند دادرسی به حقوق و آزادیهای فردی متهم خدشه ای وارد نشود

پلیس و عدم اعتماد آنها که این خود باعث می‌شود مردم در زمان وقوع جرایم به پلیس مراجعه نکنند دامنه جرایم در جامعه گسترش می‌یابد و نظم و امنیت عمومی با تهدید جدی مواجه خواهد شد. ب) اگر پلیس از وظایف خود نسبت به متهم در پرتو حقوق شهروندی ناآگاه باشد این ناآگاهی با اهداف کلی عدالت، در تناقض است و اسباب گسترش و توسعه بی‌عدالتی در سطح جامعه می‌شود.

-مرحله تحقیقاتی

مطابق ماده ۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری در مرحله تحقیقاتی، مجموعه اقدامات قانونی است که از سوی بازپرس یا دیگر مقامات قضائی، برای حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم انجام می‌شود. اظهار نظر بازپرس مبنی بر تحقق یا عدم تحقق جرم و انتساب یا عدم انتساب آن به متهم نیز که امکان تصمیم‌گیری در مورد ارسال پرونده به دادگاه را می‌دهد، جزئی از تحقیقات مقدماتی محسوب می‌گردد که در تعریف ماده فوق نیامده است. تحقیقات مقدماتی، سه گروه از اعمال قضایی را شامل می‌شود: ۱- جمع‌آوری دلایل ۲- جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم ۳- اظهار نظر در مورد مجرم بودن یا نبودن فرد مورد تعقیب در مرحله جمع‌آوری دلایل، قاضی تحقیق با توجه به آزادی دلیل، در قلمرو امور جزایی نباید از هیچ دلیل و قرینه‌ای که به نفع یا ضرر متهم باشد، چشم‌پوشی کند و باید کلیه قرائن و امارات را ارزیابی کند، در این باره برای جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم، از قرار تأمین کیفری استفاده می‌شود.

- مرحله رسیدگی

چهارمین مرحله رسیدگی به پروسه جرم است، دادگستری به عنوان مرجع تظلمات عمومی باید در مقام رسیدگی به دعاوی و صدور حکم، نقاب از چهره فرشته عدالت برکشیده و با تمام توان در جهت تحقق عدالت کوشش نماید. بدیهی است حصول

اعلام می نماید که اقرار یا همکاری موثر وی می تواند موجبات تخفیف وی را در دادگاه فراهم سازد و آنگاه شروع به پرسش می کند. پرسش ها باید مفید، روشن، مرتبط با اتهام و در محدوده آن باشد. پرسش تلقینی یا همراه با اغفال، اکراه و اجبار متهم ممنوع است.^۱

- تفهیم اتهام و تخفیف در مجازات

یکی از مواردی که قانون گذار، در قانون مجازات اسلامی، برای متهمین در نظر گرفته است، جهات تخفیف مجازات می باشد. جهات تخفیف مجازات، عبارت از مواردی، نظیر اعلام **متهم** قبل از تعقیب و یا اقرار او در مرحله تحقیق که موثر در کشف جرم باشد، وضع خاص متهم و یا سابقه او، اقدام یا کوشش متهم به منظور تخفیف اثرات جرم و جبران زیان ناشی از آن و سایر موارد هستند و باعث می شود تا قاضی بتواند در مجازات تخفیف اعمال کند. طبق قانون، بازپرس بعد از **تفهیم اتهام**، باید به متهم اعلام کند که اقرار یا همکاری موثر او، می تواند، موجبات تخفیف مجازات وی را در دادگاه فراهم کند. بنابراین، از مزایایی که در **تفهیم اتهام** وجود دارد، این است که متهم متوجه می شود، همکاری او می تواند، در تخفیف مجازات، موثر باشد و به او این فرصت داده می شود تا با همکاری با بازپرس از **تخفیف در مجازات** بهره مند گردد.

- بازداشت خودسرانه^۱

مقام قضایی حق ندارد هیچ کسی را بدون علت و به طور غیرقانونی بازداشت نماید، زیرا این عمل یک توقیف غیر قانونی است. بنابراین هیچ کس را نمی توان بصورت خودسرانه بازداشت یا توقیف کرد. بازداشت و یا توقیف می تواند در عین حال که قانونی است، به موجب استانداردهای بین المللی مغایر

که در این پایان نامه به تفسیر و توضیح در مورد آنها خواهیم پرداخت.

- تفهیم اتهام به متهم

یکی از مهم ترین حقوق متهم، تفهیم اتهام است. مقام قضایی موظف است پس از اینکه متهم را به دادسرا احضار کرد، به وی توضیح دهد که به چه دلیلی احضار شده و عنوان مجرمانه ای که وی به آن متهم شده است، چیست و دلایل اتهام را به وی تفهیم نماید. منظور از تفهیم اتهام این است که متهم از موضوع جرم و یا جرایم انتسابی به خود و کلیه دلایل و مستندات آن آگاه شود. فلسفه این تفهیم، آگاهی شخص از اتهام و ادله موجود علیه وی جهت تدارک دفاع می باشد. زیرا که نمی توان از انسانی انتظار داشت تا در برابر جرم ناشناخته و دلایل غیر معلوم پاسخگو باشد و بی مقدمه از خود دفاع نماید. وفق ش ق الف بند ۳ ماده ۱۴ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، در نظام های حقوقی: "اتهام فرد با ذکر نوع و علل آن باید در اسرع وقت و به تفصیل و زمانی که او متوجه گردد مطرح و به آگاهی او برسد." همچنین مطابق بند ۲ ماده ۹ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶، مجمع عمومی سازمان ملل متحد، مقرر کرده : "هر کس دستگیر می شود باید در موقع دستگیر شدن از جهات آن مطلع شود و در اسرع وقت اخطاریه ای دائر به هرگونه اتهامی که به او نسبت داده می شود دریافت دارد". (هزار جریبی، ۱۳۹۰، صص ۱۸ - ۱) این حق در نظام کیفری ایران نیز پیش بینی شده است. ماده ی ۱۹۵ قانون آیین دادرسی کیفری در این زمینه مقرر می دارد: «بازپرس پیش از شروع به تحقیق با توجه به حقوق متهم به وی اعلام می کند مراقب اظهارات خود باشد. سپس موضوع اتهام و ادله آن را به شکل صریح به او تفهیم می کند و به او

۱- ممنوعیت سلب خودسرانه آزادی متهم

همه دولت‌ها مکلف به رعایت آن هستند. در ماده ی ۱۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری ایران، حق سکوت متهم پیش بینی شده است. ماده ی ۱۹۷ در این زمینه مقرر می‌دارد: "متهم می‌تواند سکوت اختیار کند. در این صورت مراتب امتناع وی از دادن پاسخ یا امضای اظهارات، در صورت مجلس قید می‌شود."

- حق دفاع و داشتن وکیل برای متهم :

به موجب قانون مصوب آیین دادرسی ۱۳۹۲؛ "با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد، ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد." این وجود، برابر تبصره ذیل این ماده؛ "اگر شخص به علت اتهام ارتكابی یکی از جرائم سازمان یافته و جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی، سرقت، مواد مخدر و روان گردان و یا جرائم موضوع بندهای الف (جرائم موجب مجازات سلب حیات)، ب (جرائم موجب حبس ابد) و پ (جرائم موجب مجازات قطع عضو و جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان ثلث دیه کامل یا بیش از آن) ماده ۳۰۲ این قانون، تحت نظر قرار گیرد، تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن، امکان ملاقات با وکیل را ندارد." ممنوعیت و محدودیت مزبور نسبت به جرائم سیاسی و مطبوعاتی و جرائم موجب مجازات تعزیری درجه چهار و بالاتر منع فوق پیش بینی نشده است. تجویز فوق، برخلاف محدودیت‌های قانونی مقرر در ماده ۱۲۸ قانون آئین دادرسی کیفری سابق می‌باشد. حق برگزیدن وکیل « وکیل تعیینی » و حق داشتن وکیل « وکیل تسخیری و معاضدتی »، بیانگر اهمیت نقش وکیل در تعیین سرنوشت احقاق حقوق در جامعه و اثر غیر قابل انکار آن در دادرسی منصفانه و مبتنی بر عدالت می‌باشد که در قانون جدید بدان تاکید شده است. اصل به رسمیت شناختن حق اشخاص در

با دیگر استانداردهای بنیادین همچون حق آزادی باشد. ماده ی ۲۳۷ قانون آیین دادرسی کیفری ایران مصوب ۱۳۹۲، در این زمینه مقرر می‌دارد: "صدور قرار بازداشت موقت جایز نیست، مگر در مورد جرائم زیر، که دلائل، قرائن و امارات کافی بر توجه اتهام به متهم دلالت کند..." همچنین، ماده ی ۲۳۹ قانون فوق الذکر: "قرار بازداشت موقت باید مستدل و موجه باشد و مستند قانونی آن وادله آن و حق اعتراض متهم در متن قرار ذکر شود..." همچنین به موجب اصل سی و دوم، هیچکس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتبا به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالح قضائی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود."

- حق سکوت متهم

سکوت در لغت عبارت از "خودداری و حرف نزدن و خاموشی است. در مفهوم حقوقی نیز سکوت یعنی عدم اعلان اراده صریح باطنی، و امری سلبی است. در اسناد بین‌المللی به ویژه معاهدات حقوق بشری به این حق متهم که بتواند آزادانه از قدرت انتخاب خود برای پاسخگویی به سوالات یا امتناع از آن استفاده کند، عنایت شده است. بر اساس بند ۳ ماده ۱۴ میثاق: "هر کس متهم به ارتکاب جرمی شود حق دارد که با تساوی کامل، از حداقل حقوق تضمین شده زیر برخوردار گردد مجبور نشود که علیه خود شهادت دهد و یا به مجرم بودن اعتراف کند". اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، سند دیگری است که در آن به حق سکوت متهم تصریح شده است. به موجب مواد ۵۵ و ۶۷ اساسنامه مزبور: "متهم مجبور به ادای شهادت یا اعتراف به مجرمیت نیست و می‌تواند سکوت اختیار کند، بدون اینکه این سکوت دلالت بر مجرمیت یا بی‌گناهی او داشته باشد." بدین ترتیب عدم امکان اجبار متهم به اعتراف یا شهادت و حق سکوت نزد مقامات انتظامی و قضایی در حقوق بین‌الملل به یک قاعده عرفی تبدیل شده است و

با وکیل را تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتند ندارد. (نیازپور، ۱۳۹۷، ص ۵۸)

- تضمین سلب حق دفاع قانونی وکیل مدافع :

برابر ماده ۳۴۶ قانون جدید "در تمام امور کیفری، طرفین می توانند وکیل یا مدافع خود را معرفی کنند. در صورت تعدد وکیل، حضور یکی از آنان برای تشکیل دادگاه و رسیدگی کافی است." طبق تبصره این ماده؛ "در غیر جرائم موضوع صلاحیت دادگاه کیفری یک، هریک از طرفین می توانند حداکثر دو وکیل به دادگاه معرفی کنند." همچنین، به موجب ماده ۳۴۷ این قانون؛ "متهم می تواند تا پایان اولین جلسه رسیدگی از دادگاه تقاضا کند وکیلی برای او تعیین شود. دادگاه در صورت احراز عدم تمکن متقاضی، از بین وکلای حوزه قضایی و در صورت عدم امکان، از نزدیکترین حوزه قضایی، برای متهم وکیل تعیین می نماید."...

- منع اجبار به اقرار به مجرمیت یا شهادت علیه خود

مطابق قسمت هفتم بند ۳ ماده ۱۴ میثاق و قسمت هفتم بند ۲ ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر «نمی توان متهم را وادار به اقرار به مجرمیت علیه خود نمود» منع اجبار به اعتراف به مجرمیت خود پس از الغای دادگاههای سری انگلستان در قرن هفدهم به عنوان یکی از اصول بنیادین محاکمات جزایی مطرح شده و به اسناد و اعلامیه های جهانی و منطقه ای مربوط به حقوق بشر و قوانین اساسی کشورهای مختلف راه یافته است. (هاشمی، ۱۳۹۹، ص ۲۸-۳۱) (کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر علاوه بر تصریح به ممنوعیت اجبار به اقرار در بند ۳ ماده ۸ اشعار داشته که اعتراف متهم فقط در صورتی ارزشمند و قابل استناد است که به دور از هر گونه تهدید یا اجبار و اضطراب به عمل آمده باشد.

- اخذ آخرین دفاع از متهم

به همراه داشتن وکیل مدافع در تمام امور کیفری در صدر ماده ۳۴۶ ق.آ.د.ک تصریح گردیده است و در تبصره آن ماده نیز قانونگذار اشعار می دارد « : در غیر جرائم موضوع صلاحیت دادگاه کیفری یک ، هریک از طرفین می توانند حداکثر دو وکیل به دادگاه معرفی کنند » ؛ که مراد از تبصره فوق آن است ، در جرائم موضوع صلاحیت دادگاه کیفری یک -که به آن اشاره گردید -، اشخاص می توانند حتی، بیش از دو وکیل مدافع را به منظور دفاع از حقوقشان به دادگاه معرفی نمایند البته در هر حال تعداد وکلای حداکثر می تواند سه نفر باشد (ماده ۳۸۵ ق.آ.د.ک) و در سایر جرائم که طبعاً از اهمیت کمتری برخوردارند هریک از طرفین صرفاً امکان معرفی دو وکیل مدافع به دادگاه را خواهند داشت. در هر حال، متهم می تواند تا پایان اولین جلسه رسیدگی از دادگاه رسیدگی کننده تقاضا کند وکیلی برای او تعیین شود که در این صورت، دادگاه پس از احراز عدم تمکن مالی متقاضی (ماده ۳۴۷ ق.آ.د.ک) همچنین، در مواردی که دادگاه حضور و دفاع وکیل را برای بزه دیده فاقد تمکن مالی ضروری بداند نیز برای آنها وکیلی تعیین می نماید (تبصره ماده فوق). از مهم ترین تحولات ایجاد شده در قانون جدید آیین دادرسی کیفری این است که به محض اینکه شخصی به عنوان متهم تحت نظر قرار گرفت می تواند « درخواست ملاقات با وکیل مدافع » را داشته باشد. در این ملاقات که نباید پیش از یک ساعت به طول بیانجامد ، لازم است به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات دقت شود و در پایان وکیل مدافع می تواند نکاتی که تامین کننده حقوق موکلش باشد را کتباً برای درج در پرونده ارائه نماید. (پورقهرمانی ، ۱۳۹۳ ، ص ۲۷) (ماده ۴۸ ق.آ.د.ک). متنهی اگر شخصی به علت ارتکاب یکی از جرائم سازمان یافته یا جرائم علیه امنیت کشور ، سرقت ، مواد مخدر و رونگردان ، و یا جرائم موجب مجازات ، سلب حیات ، حبس ابد ، قطع عضو و جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان ثلث دیه کامل و یا بیش از آن ، تحت نظر قرار بگیرد ؛ امکان ملاقات

می‌تواند از حکم دادگاه اولیه تجدیدنظرخواهی کند تا پرونده مجدداً مورد بررسی قرار گیرد و از درستی حکم اطمینان حاصل شود.

- منصفانه بودن محاکمه:

بند ۱ ماده ۱۴ میثاق در ادامه می‌گوید: «هر کس حق دارد که اتهام وارد بر او یا اختلافات مربوط به حقوق و تعهدات وی در یک محاکمه منصفانه و علنی توسط دادگاهی صالح، مستقل و بی طرف که براساس قانون تشکیل شده مورد رسیدگی واقع شود. ممکن است تمام یا قسمتی از محاکمه به منظور مراعات اصول اخلاقی، نظم عمومی یا امنیت ملی در یک جامعه دموکراتیک، مصالح زندگی خصوصی اصحاب دعوی و نیز موارد خاصی که به تشخیص دادگاه، علنی بودن محاکمه، مضربه مصالح مربوط به اجرای عدالت می‌گردد، غیر علنی باشد. در هر حال حکم صادر شده در امور جزایی یا حقوقی علنی خواهد بود؛ مگر این که مصالح مربوط به صغار مقتضی خلاف آن باشد یا محاکمه مربوط به اختلافات زناشویی یا سرپرستی اطفال باشد.» همین مضمون در بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی نیز آمده است. در اصول قانون اساسی کشورمان عبارت "دسترسی به محاکمه منصفانه" به صراحت نیامده ولی حق دادخواهی بصورت علنی در دادگاه‌های صالح در اصول ۳۴، ۶۱ و ۱۶۵ ذکر گردیده که بطور ضمنی این مضمون را شامل می‌شود. ولی قانونگذار در صدر ماده ۲-۱۱۱ لایحه آیین دادرسی کیفری آورده: «...دادرسی کیفری باید منصفانه و عادلانه باشد...». منصفانه بودن محاکمه مفهومی ابهام آمیز است. متون و اسناد بین المللی موجود، تحقیقات و نهادهای ناظر بر اجرای آنها، ظاهراً تعریف مشخصی از آن به دست نداده‌اند. کمیسیون اروپایی حقوق بشر در سال‌های ۳-۱۹۶۲ در دعاوی متعدد با این پرسش اساسی روبه رو بوده که آیا مفهوم محاکمه منصفانه، متضمن تدابیر و تضمین‌هایی فراتر از آن است که در بند ۳ ماده ۶ کنوانسیون (بند ۳ ماده ۱۴ میثاق

مطابق ماده ۳۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری قبل از ختم دادرسی، چنانچه شاکی یا مدعی خصوصی راجع به موضوع شکایت، مطلب جدیدی داشته باشد، استماع می‌شود و دادستان یا نماینده وی نیز می‌تواند عقیده خود را اظهار کند. دادگاه مکلف است پیش از اعلام ختم دادرسی، به متهم یا وکیل او اجازه دهد آخرین دفاع خود را بیان کند. هرگاه متهم یا وکیل وی در آخرین دفاع مطلبی اظهار کند که در کشف حقیقت مؤثر باشد، دادگاه مکلف به رسیدگی است. (شعبان زاده، ۱۴۰۲، ص ۵۵)

- حق برخورداری از تسهیلات و زمان کافی برای تهیه دفاعیه

آنچه که در یک محاکمه عادلانه اساسی و ضروری به نظر می‌رسد این است که تمام متهمین به جرم کیفری به منظور تضمین هدفمند بودن حق دفاع باید حق برخورداری از تسهیلات و زمان کافی برای دفاع را داشته باشند و این حق، جنبه مهم اصل اساسی "تساوی ابزار و امکانات" است. دفاع و تعقیب باید به شیوه‌ای صورت پذیرد که حق طرفین دعوا را در برخورداری از فرصت مساوی جهت آماده شدن و ارائه شکایت در طول روند رسیدگی تعیین نماید. به موجب این حق متهم باید برای ارتباط محرمانه با وکیلش مجاز باشد، خصوصاً این حق مربوط به افرادی است که در بازداشتگاه به سر می‌برند. در این خصوص شق ب بند یک ماده ۶۷ اساسنامه دادگاه کیفری بین المللی نیز مقرر نموده که: "وقت کافی و امکانات لازم به او" متهم "داده شود تا دفاع خود را تدارک کند و آزادانه و محرمانه با وکیل مدافعی که خود انتخاب می‌کند ارتباط داشته باشد.

- حق تجدیدنظرخواهی

متهم حق دارد پس از صدور حکم اولیه، درخواست تجدیدنظر کند. این حق به منظور بررسی مجدد پرونده و اطمینان از عدالت در دادرسی تعیین شده است. . بطور مثال در پرونده‌ای که فردی به اتهام قتل به حبس ابد محکوم شده است، متهم

عادلانہ بکوشدہ. در شریعت اسلامی تکلیفی در مورد برگزاری دادرسی به صورت علنی به صراحت مورد بحث واقع نشده؛ ولی با ملاحظه درسیره ی قضایی معصومان - علیهم السلام- می بینیم که رسیدگی های فروانی از آنها وجود دارد که در حضور مردم انجام شده است، چنان که پیامبر اکرم (ص) و حضرت علی (ع) در مکانی از مسجد که به دکه القضا معروف و در معرض انظار و سمع مردم بود، به قضاوت می پرداختند. (نجفی، ۱۴۰۰، ص ۱۲) در نامه ای از امام علی (ع) در مورد شریح قاضی که در خانه اش به قضاوت می پرداخت، آمده: «ای شریح! در مسجد بنشین؛ زیرا این امر میان مردم به عدالت نزدیک تر است و اینکه قاضی در خانه اش به قضاوت بپردازد، موجب وهن و سبکی او خواهد شد.» امام (ع) با دو هدفی که در نامه شان مطرح کرده اند، به شریح دستور می دهند تا به صورت علنی به قضاوت بپردازد؛ زیرا از یک سو، برگزاری جلسات دادرسی به این شیوه موجب می شود که دادرس، مردم را ناظر اعمال خود بدانند و در اجرای رسیدگی عادلانه و منصفانه نهایت سعی و تلاش خود را انجام دهد و از سوی دیگر، موجبات بدبینی و توسعه ی شایعات و تردید در مورد خروج دادرس در صدور حکم صحیح را از بین می برد. فقهای اسلام فتوایی مبنی بر لزوم رعایت این اصل هنگام رسیدگی ندارند؛ اما به طریق تضمینی می توان نظر آنها را بر مسلم بودن این اصل در اسلام به دست آورد. این ادعا با رجوع به نکاتی که به عنوان آداب و تشریفات قضا اشاره دارند، ثابت می شود. اکنون به ذکر مواردی از آن اکتفا می گردد: الف) آن که در دادگاه، فقها و اهل علم برای مشاوره حضور داشته باشند و این امر هم جز با علنی برگزار کردن و نبودن مانع برای حضور این افراد میسر نخواهد شد. علامه حلی در این باره می نویسد: «سپس دادرس به علما دستور می دهد تا هنگام حکم کردن در دادگاه حضور داشته باشند تا در صورتی که از او خطایی سرزند او را آگاه به خطایش کنند و یا اگر مشکلی برای او پیش آمد از آن ها توضیح بخواهد؛ البته نه این که از آن ها تقلید کند.» مقدس اردبیلی هم در ذیل عبارت علامه می گوید: «بر قاضی مستحب

(آمده است؟ کمیسیون مزبور بی آن که خواسته باشد پاسخی روشن و دقیق به چنین پرسشی بدهد، فقط به بیان این نکته که «آن چه به طور کلی موازنه قوا خوانده می شود از عناصر ذاتی و غیر قابل انتزاع یک محاکمه منصفانه است»، اکتفا کرده است. از نظر کمیسیون، حضور نماینده دادسرا و عدم دعوت از متهم یا وکیل او در مرحله تجدید نظر جایی که رسیدگی ماهوی صورت گرفته و حکم صادر شده است، نقض آشکار اصل برابری اصحاب دعوی و نادیده گرفتن منصفانه بودن محاکمه است. همین کمیسیون رد درخواست معاضدت قضایی را در پاره ای موارد نقض مفهوم محاکمه منصفانه شمرده است. به نظر می رسد که در شرایطی می توان حکم به منصفانه بودن محاکمه نمود که اصول و قواعد کلی یک نظام دادرسی متری بر جریان رسیدگی حاکم باشد و متهم در شرایطی کاملاً آزاد و در حالی که از تمامی تضمین های لازم برای دفاع برخوردار بوده، مورد محاکمه واقع شود. پس هر جا که صلاحیت دادگاه یا استقلال یا بی طرفی آن مورد تردید است یا حتی از حقوق متهم نادیده گرفته شده به یقین باید محاکمه را غیر منصفانه به شمار آورد. در عین حال باید توجه داشت که در تشخیص حقوق متهم نمی توان به آنچه در قوانین و مقررات داخلی آمده اکتفا کرد.

-علنی بودن محاکمه

منظور از علنی بودن رسیدگی این است که افراد جامعه بتوانند آزادانه در جلسات دادگاه حاضر شوند و چگونگی جریان آن را از نزدیک ببینند، و از اجرای دقیق، بی نظر بودن دادرسان و وجود عدالت واقعی قضایی اطمینان خاطر پیدا کنند. (آیین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲) در بیان ضرورت این امر می توان گفت که علنی بودن رسیدگی یکی از تضمینات مهم در جهت حفظ امنیت قضایی است؛ زیرا علنی بودن رسیدگی عملکرد و تصمیم دادرس را در معرض افکار عمومی قرار می دهد و وی عموم را ناظر جریان دادرسی می یابد و همین موجب می شود که دادرس در حفظ بیطرفی و حقوق افراد و انجام رسیدگی

اساسی است: یکی استقلال و عدم وابستگی به دیگر قوای حاکم و دیگری عدم وابستگی به اطراف دعوی. (خالقی، ۱۴۰۰، ص ۵) دادگاه مستقل و بی طرف از چنان ثبات و صلابتی برخوردار است که به دور از هر نوع محدودیت، توصیه، مداخله و فشار مستقیم یا غیر مستقیم، تصمیمات خود را صرفاً بر واقعیات موجود در پرونده و مقررات قانونی حاکم بر آن واقعیات استوار می‌سازد. آن چه ضروری می‌نماید آن است که دادگاه در انجام وظایف قضایی خود از هر گونه مداخله و اعمال نفوذ به دور باشد. به عنوان یکی از اصول مسلم دادرسی، چنانچه قاضی رسیدگی کننده قبلاً به هر عنوان در پرونده مورد رسیدگی اظهار نظر کرده باشد، دیگر نمی‌توان او را یک قاضی مستقل، بی طرف و دارای صلاحیت رسیدگی به شمار آورد. دیوان اروپایی حقوق بشر در یکی از آرای خود اظهار داشته که چنانچه رئیس دادگاه سابقاً به عنوان معاون دادستان در تحقیقات مقدماتی مداخله کرده باشد دیگر نمی‌توان گفت در چنین دادگاهی تضمین‌های مربوط به حفظ حقوق متهم از جمله اصل بی طرفی دادگاه رعایت شده است.

- حق محاکمه بدون تاخیر ضروری

قسمت سوم بند ۳ ماده ۱۴ میثاق مقرر داشته که شخص متهم به ارتکاب جرم باید بدون تاخیر مورد محاکمه قرار گیرد. کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در این قسمت تصریحی ندارد. ظاهراً تنظیم کنندگان متن آن تضمین مندرج در بند ۱ ماده ۶ را در خصوص معقول بودن مدت محاکمه کافی دانسته اند. کما این که از نظر کمیته حقوق بشر سازمان ملل هم میان تضمین پیش بینی شده در بند ۳ ماده ۱۴ میثاق و آن چه در بند ۳ ماده ۹ آن در خصوص محاکمه افراد بازداشت شده در مدت زمان معقول آمده، تفاوتی وجود ندارد و نقض یکی به منزله نقض دیگری است. همین کمیته در یک توضیح کلی اظهار داشته که برخورداری از حق مورد بحث هنگامی است که در تمام مراحل رسیدگی اعم از بدوی و استیناف و تجدید نظر هیچ گونه

است تا هنگام رسیدگی دانشمندان را حاضرکنند؛ زیرا ممکن است دچار سهو و اشتباه شود تا آنان وی را از آن آگاه کنند و اگر نظر آنان را درست بیند، از رأی خود برگردد» و دنباله‌ی همین عبارت در توضیح مفهوم «علما» می‌نویسد: «واژه‌ی عالم تنها در خصوص مجتهدین نیست بلکه اعم از آن است؛ زیرا برای غیر مجتهد جایز است تا مجتهد را در صورتی که غافل از حقیقت است، آگاه کند و ما هم بسیار دیده‌ایم که دانش آموز چیزهایی را می‌داند که معلم نمی‌داند». (مجمع الفائده، ۱۲، ۳۸) (صاحب جواهر هم نظر مقدس اردبیلی را قبول کرده و می‌نویسد: «کسانی که در محضر قاضی حاضر می‌شوند لازم نیست مجتهد باشند؛ بلکه همان اندازه که اهل نظر بوده و بتوانند قاضی را از اشتباهاتش آگاه کنند، کافی است.» ب) گماردن دربان و حاجب برای دادگاه که کاری مذموم و گاهی حرام دانسته شده است. البته هر چند جمله‌ی مذکور در نزد فقها بیشتر به دسترسی آسان افراد به محاکم برای دادخواهی انصراف دارد؛ ولی به دلالت التزامی بر اصل علنی بودن دادرسی اشاره دارد. شیخ طوسی در این باره می‌نویسد: «هرگاه قاضی بخواهد میان مردم به قضاوت بپردازد، مستحب است که این کار را در محلی که برای مردم معلوم و مشخص باشد، مثل محلی وسیع و فراخ انجام دهد تا هر نیازمندی بدون هیچ زحمتی به او دسترسی داشته باشد.» و در ادامه می‌افزاید: «برای قاضی مستحب است که هر کس بتواند به محل جلسه‌ی رسیدگی او دسترسی پیدا کند و نگهبانی برای ممانعت مردم از ورود به آن جا نگمارد.» (ساریخانی، ۱۳۹۷، ص ۴۹)

استقلال و بی طرفی دادگاه برای بهره‌مندی از محاکمه عادلانه حفظ بی طرفی مطلق در جریان رسیدگی و صدور حکم امری بسیار دشوار است. هر چند قضات پرورش یافته مراجع علمی یا علمی دینی هستند و به آنها توصیه شده است که به طرفین دعوا به یک چشم بنگرند و جز اجرای قانون و عدالت به چیز دیگری نیندیشند؛ استقلال و بی طرفی دادگاه دارای دو وجه

دادگاه باید ملحوظ گردد و در صورت لزوم در تشدید مجازات موثر واقع شود.

ب: آثار ناظر به آزادی متهم : ۱ - استثنائی تلقی کردن بازداشت موقت متهم و امتناع از توسل به آن جز در موارد ضروری و استفاده از قرارهای تأمینی دیگر که امروزه از آنها به «جایگزینهای بازداشت موقت» تعبیر میشود، مانند قرارهای کنترل قضایی. ۲- ضرورت دخالت مقام قضایی جهت سلب آزادی از متهم در هر مرحله از رسیدگی، بویژه در مرحله تحقیقات مقدماتی ضمن رعایت دقیق مقررات شکلی ناظر به اصدار قرار یا دستور بازداشت متهم. ۳ - رها ساختن فوری متهم محبوس، پس از صدور حکم برائت از دادگاه و به رغم فرجام خواهی دادستان جز در مواردی که ادامه بازداشت به جهت دیگری قابل توجیه باشد. ۴- ضرورت جبران خسارت از زندانیانی که بازداشت آنها غیر موجه تشخیص شود از سوی دولت

قانون آیین دادرسی کیفری ترکیه

ماده ۶ آیین دادرسی ترکیه درخصوص حق دفاع متهم چنین توصیه می کند متهم یا خودش از خودش دفاع میکند و یا برای دفاع شخصاً وکیل انتخاب می کند و «چنانچه توان مالی انتخاب وکیل را نداشته باشد، سالم بودن عدالت اقتضاء میکند که دادگاه، وکیل رایگان برای ایشان انتخاب کند». آیین دادرسی کیفری ترکیه رسیدگی غیابی را تجویز نکرده است. در این خصوص بدون حضور متهم جلسه: « ماده ۱۹۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۲۰۱۵ اعلام میدارد بدیهی است بدون تشکیل جلسه رسیدگی، رأی هم صادر «رسیدگی تشکیل نمی شود. شرط اساسی دفاع متهم، حضور ایشان در جلسه رسیدگی است و محاکمه ای که در غیاب متهم صورت میگیرد، ایشان را از ابتدایی ترین حقوق

تاخیر غیر ضروری صورت نگرفته باشد. این تضمین به متهم حق می دهد که جمع آوری دلایل اتهام از جمله احضار شهود و ثبت اظهارات آنان در حداقل مدت زمان لازم به عمل آید.

اصل برائت :

بر طبق ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری اصل بر برائت است یعنی علی الاصول هیچ فردی مجرم نیست مگر اینکه فرد دیگری که ادعا می کند دیگری مجرم است بتواند اثبات نماید یعنی فرد مجرم نباید ثابت کند جرمی انجام نداده بلکه فردی که به وی اتهام زده باید ثابت کند آن فرد متهم مرتکب جرم شده است و اگر نتوانست اتهام را اثبات کند ، متهم می تواند اقدام به اعاده حیثیت نماید.

آثار اصل برائت :

برخی از این آثار ناظر به حق دفاع متهم و ترتیب دادن یک دادرسی عادلانه و برخی دیگر در ارتباط با آزادی متهم و رعایت حیثیت افراد است. اهم این آثار عبارتند از : الف: آثار ناظر به حق دفاع متهم : ۱ - تکلیف مقام تعقیب به تحصیل و ارائه دلیل علیه متهم (جز در مواردی که به حکم قانون چنین تکلیفی از وی سلب شده باشد) ۲ - ممنوعیت اجبار متهم به اثبات بی گناهی خود یا شهادت یا اقرار علیه خود. ۳ - ضرورت اعطای فرصت و امکانات لازم به متهم جهت دفاع اتهام از خود (پذیرش دلیل) ۴ - ضرورت تدوین قوانین و مقررات لازم جهت انجام دادن یک دادرسی عادلانه. ۵ - ضرورت تفسیر شک به سود متهم. ۶- یکسانی فرض برائت نسبت به متهمان اتفاقی و مجرمان با سابقه. منظور این است که آثار اصل برائت نسبت به متهمی که برای نخستین بار مرتکب جرم شده و نیز کسیکه دارای سابقه کیفری است و صرف نظر از سنگینی اتهام وارد بر او باید یکسان باشد. بدین ترتیب سابقه کیفری متهم نباید بعنوان دلیل یا یکی از دلایل و حتی به عنوان قرینه ای دال بر ارتکاب جرم جدید قرار گیرد. سوابق کیفری تنها به هنگام تعیین کیفر از سوی قاضی

حق جلوگیری کنند، ممکن است با مجازات‌های انتظامی مواجه شوند در موارد خاصی، مانند جرایم امنیتی، ممکن است محدودیت‌هایی برای ملاقات با وکیل وجود داشته باشد، اما به طور کلی قانون ترکیه حمایت زیادی از حقوق متهمان برای داشتن وکیل فراهم کرده است. علاوه بر این، حقوق شهروندی ترکیه شامل تعهداتی از سوی دولت برای حفظ و تأمین این حقوق است، و برابری و عدالت در دادرسی‌ها یکی از اصول اساسی نظام حقوقی این کشور محسوب می‌شود بنابراین اگر متهم توان مالی برای گرفتن وکیل نداشته باشد، یک وکیل مدافع به‌صورت رایگان برای او تعیین شود. این حق در قانون آیین دادرسی کیفری ترکیه (ماده ۱۴۷) مورد تأکید قرار گرفته است.

- حق اطلاع از اتهام

یکی دیگر از حقوق بنیادین متهمان، حق اطلاع از جزئیات اتهامات است. این حق به متهم اجازه می‌دهد که به‌طور کامل از اتهامات وارده آگاه شود و بتواند به‌طور مؤثر از خود دفاع کند. قانون آیین دادرسی کیفری ترکیه (ماده ۱۳۵) به‌صراحت بر این حق تأکید دارد.

- مصونیت از شکنجه و سوء رفتار

هرگونه شکنجه یا فشار برای گرفتن اعتراف از متهم ممنوع است و اعترافات ناشی از شکنجه اعتبار قانونی ندارند. مصونیت از شکنجه و سوء رفتار از اصول بنیادین حقوق بشر است که در حقوق شهروندی ترکیه نیز به رسمیت شناخته شده است. این اصول در قوانین و مقررات مختلف ترکیه، به ویژه در قانون اساسی و قوانین مربوط به حقوق بشر و شهروندی، جایگاه ویژه‌ای دارند. قانون اساسی ترکیه در ماده ۱۷ خود، شکنجه و سوء رفتار را به‌صراحت ممنوع کرده است. در این ماده آمده

خود، محروم می‌سازد؛^۱ لذا چنین دادرسی عادلانه و صحیح نمی‌باشد. بنابراین مطابق قوانین داخلی نیز صدور رأی غیابی مانع استرداد مجرم است در حالی که در حقوق کشورمان نه تنها صدور رأی غیابی تجویز شده بلکه حتی با ابلاغ واقعی رأی به محکوم علیه و به محض انقضای مدت اعتراض چنین رأی غیابی، قطعی نیز می‌شود.

حقوق شهروندی متهم در فرآیند رسیدگی در نظام حقوقی ترکیه:

حقوق شهروندی متهم در فرآیند رسیدگی کیفری، بخشی از حقوق بشر است که تضمین‌کننده برخورد عادلانه و انسانی با افراد متهم به جرم در طول مراحل مختلف رسیدگی کیفری است. حقوق شهروندی متهم شامل مجموعه‌ای از حقوق است که به افراد متهم به جرم در مراحل مختلف دادرسی کیفری اعطا می‌شود تا از برخورد عادلانه و انسانی با آنان اطمینان حاصل شود. در نظام حقوقی ترکیه، حقوق شهروندی متهم بر اساس قوانین مختلفی تضمین شده است.

- حق برخورداری از وکیل

در ترکیه، حق ملاقات با وکیل یکی از اصول مهم حقوق شهروندی است که به‌طور گسترده در قوانین این کشور تصریح شده است. بر اساس قانون آیین دادرسی کیفری ترکیه، متهمان از حق داشتن وکیل برخوردارند و این حق به‌ویژه در مراحل مختلف دادرسی کیفری از اهمیت بالایی برخوردار است طبق این قوانین، متهمان در زمان بازداشت حق دارند که فوراً با وکیل خود تماس بگیرند و در تمامی مراحل دادرسی از حضور وکیل برخوردار باشند. این حق نه تنها شامل حق ملاقات با وکیل، بلکه شامل اطلاع‌رسانی به متهم در مورد این حق نیز می‌شود. در صورتی که مقامات قضایی از اعطای این

¹ Altun, Hasan Mutlu. (2015)

باشند. این موارد جزء حقوق تضمین شده در قانون آیین دادرسی کیفری ترکیه است که با هدف حفظ کرامت انسانی و رعایت اصول حقوق بشر تنظیم شده است. با این حال، همچنان چالش‌هایی در اجرای کامل این حقوق وجود دارد و برخی از خانواده‌ها ممکن است در عمل با موانعی روبرو شوند. از این رو، اصلاحات و بهبودهایی در نظام حقوقی ترکیه در حال انجام است تا تضمین بیشتری برای اجرای این حقوق فراهم شود.

- حق معاینه پزشکی

در ترکیه، حقوق شهروندی متهم در مراحل مختلف دادرسی کیفری به طور مشخص تعریف شده و از جمله این حقوق، حق معاینه پزشکی است. این حق به ویژه در مرحله بازداشت و تحت نظر، بسیار مهم است. طبق قوانین آیین دادرسی کیفری ترکیه، متهمان باید از حق معاینه پزشکی برخوردار باشند تا اطمینان حاصل شود که در طول بازداشت هیچ گونه آسیبی به آنها وارد نمی‌شود و سلامت جسمانی آنها به طور منظم بررسی می‌شود همچنین، در صورت درخواست متهم، معاینه پزشکی باید توسط یک پزشک مستقل انجام شود. این حق به منظور جلوگیری از سوء استفاده‌های احتمالی و تضمین سلامت متهم در طول دوره بازداشت تعیین شده است.^۳ اگر متهم یا وکیل او احساس کنند که حقوق پزشکی متهم نقض شده است، می‌توانند به مراجع قضایی مربوطه اعتراض کنند و درخواست بررسی مجدد کنند این اقدامات بخشی از تلاش‌های ترکیه برای بهبود وضعیت حقوق بشر و رعایت حقوق شهروندی متهمان در فرآیندهای قضایی است. توجه به این حقوق و اجرای صحیح آنها نقش مهمی در حفظ

است که "هیچ‌کس نباید تحت شکنجه یا رفتار غیرانسانی، تحقیرآمیز یا مجازات‌های خلاف شأن انسانی قرار گیرد".^۱ این اصل بنیادی، زمینه‌ساز تدوین سایر قوانین و مقررات مربوط به جلوگیری از شکنجه و سوء رفتار است. قوانین و مقررات جزایی در قانون جزای ترکیه نیز شکنجه و سوء رفتار جرم محسوب می‌شود و برای آن مجازات‌های سنگینی در نظر گرفته شده است. ماده ۹۴ قانون جزا به صراحت بیان می‌کند که "شکنجه یا اعمال رفتاری که کرامت انسانی را نقض کند، جرم است و مرتکبین آن به مجازات‌های حبس سنگین محکوم می‌شوند".^۲

- حق بر تعقیب قانونی توسط مراجع صالح

متهم باید توسط مقام‌های صلاحیت‌دار مورد تعقیب قانونی قرار گیرد و در صورت توقف تعقیب (مثلاً به دلیل عفو عمومی)، حقوق وی باید رعایت شود این حقوق و سایر موارد در قانون اساسی و آیین دادرسی کیفری ترکیه تعریف و تضمین شده‌اند و نشان‌دهنده توجه به اصول حقوق بشر و حمایت از متهمان در سیستم قضایی ترکیه هستند.

- حق اطلاع رسانی به خانواده متهم

در ترکیه، حقوق شهروندی متهمان شامل حق اطلاع رسانی به خانواده نیز می‌شود. طبق قوانین موجود، متهمان به محض دستگیری حق دارند به خانواده و نزدیکان خود اطلاع دهند. این حق بخشی از حقوق اساسی متهمان در فرآیند کیفری است و هدف آن حفاظت از حقوق انسانی و جلوگیری از سوء استفاده‌های احتمالی است همچنین، متهمان حق دارند از وضعیت خود و اتهاماتی که علیه آنان مطرح شده است به طور کامل آگاه شوند و در صورت لزوم به وکیل دسترسی داشته

3- Nal, Sabahattin.(2019)

1 - Cin, Mustafa. (2016) "Suçluların Geri Verilmesi ve Türk Hukuku

2 - Şahin, cem (2020).

جنبه‌های حیاتی حقوق بشر است که در هر دو کشور ایران و ترکیه اهمیت ویژه‌ای دارد. با وجود تفاوت‌های فرهنگی و قانونی، هر دو کشور تلاش کرده‌اند تا حقوق اساسی متهمان را تضمین کنند. با این حال، چالش‌های اجرایی و تفاوت‌های رویکردی می‌توانند بر نحوه تحقق این حقوق تأثیرگذار باشند. برای بهبود وضعیت حقوق شهروندی متهمان، افزایش همکاری‌های بین‌المللی و تبادل تجربیات میان کشورها می‌تواند مفید باشد.

- **وجوه اشتراک** : ۱. حق بر اطلاع از اتهام: هر دو کشور ایران و ترکیه بر اطلاع رسانی به متهم در خصوص اتهاماتش تأکید دارند. ۲. حق بر وکیل: در هر دو کشور، متهم حق دارد از خدمات وکیل بهره‌مند شود. ۳. حق بر محاکمه عادلانه: هر دو کشور قوانین خاصی برای تضمین محاکمه عادلانه و بی‌طرفانه دارند. ۴. حق بر سکوت: حق سکوت به عنوان یکی از اصول اساسی حقوق شهروندی متهم در هر دو کشور شناخته شده است. ۵. ممنوعیت شکنجه: هر دو کشور ممنوعیت شکنجه و رفتار غیر انسانی را در قوانین خود دارند.

- **وجوه افتراق** : ۱. رویکردهای حقوقی: ایران بر اساس نظام حقوقی اسلامی (فقه اسلامی) بسیاری از اصول حقوقی خود را تنظیم کرده است، در حالی که ترکیه بیشتر بر مبنای اصول سکولار و حقوق بشر بین‌المللی عمل می‌کند. ۲. نظام‌های قضایی: نظام قضایی ایران شامل دادگاه‌های ویژه‌ای است که به مسائل خاص مانند جرایم در حوزه امور اقتصادی و جرایم در حیطه دادگاه انقلاب مثل سب النبی توهین به اعتقادات و امنیتی می‌پردازند، در حالی که ترکیه نظام قضایی یکپارچه‌تری دارد. ۳. حقوق زنان و کودکان: حقوق زنان و کودکان به عنوان متهم در دو کشور ممکن است تفاوت‌هایی داشته باشد، با توجه به تفاوت‌های فرهنگی و قانونی موجود. ۴. مراحل دادرسی: فرآیند دادرسی کیفری در ایران و ترکیه ممکن است تفاوت‌های ساختاری داشته باشد که به تبع آن حقوق متهم نیز متأثر می‌شود به عنوان مثال در ایران فردی

عدالت و جلوگیری از سوء استفاده‌های احتمالی در سیستم قضایی دارد.

چالش‌ها و موانع اجرایی در رعایت حقوق متهمان در فرآیند رسیدگی کیفری در ترکیه

- ازدحام زندان‌ها

یکی از مشکلات عمده در نظام قضایی ترکیه، ازدحام زندان‌هاست. این مسئله می‌تواند منجر به نقض حقوق متهمان، به‌خصوص در زمینه شرایط نگهداری و دسترسی به خدمات بهداشتی و پزشکی شود.

- بدرفتاری و شکنجه

گزارش‌های متعددی از بدرفتاری و شکنجه متهمان در طول بازجویی‌ها وجود دارد. این مسئله نشان‌دهنده نیاز به نظارت بیشتر و اجرای دقیق‌تر قوانین مربوط به حقوق متهمان است.

- عدم دسترسی به وکیل

در برخی موارد، به‌ویژه در مناطق دورافتاده و کم‌برخوردار، متهمان ممکن است دسترسی کافی به وکیل نداشته باشند. این مسئله می‌تواند به نقض حق دفاع و محاکمه عادلانه منجر شود.

نتیجه‌گیری :

در جمهوری اسلامی ایران مفهوم حقوق شهروندی به معنی غرب و تعریفی که از این حقوق متصور است به جهت توصیه‌های دین در قوانین و هدایت شهروندان، امکان پذیر نیست در حالی که در ترکیه همانطور که به آن اشاره شد یک نوع فرهنگ تمایل به توسعه و مدرن بودن با دین آمیخته و سازگاری پیدا کرده و نوع حقوق شهروندی فارغ از توصیه‌های دینی نسبت به جمهوری اسلامی ایران مشاهده می‌شود. حقوق شهروندی متهم در فرآیند رسیدگی کیفری یکی از

دسترسی کافی به وکیل نداشته باشند. این مسئله می‌تواند به نقض حق دفاع و محاکمه عادلانه منجر شود.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله علیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.
نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

الف (منابع فارسی

۱- کتاب ها

* قرآن مجید

- نجفی ابرندآبادی، علی حسی ن. (۱۳۸۸). رویکرد جرم شناختی قانون حقوق شهروندی مجموعه مقالات حقوق شهروندی، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران .

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، (۱۳۸۶) (ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، چاپ هفدهم .

- حسینی، سیدمحمد رضا(۱۳۸۹)، قانون مجازات اسلامی در رویه قضایی . چاپ ۳. مجد، شماره فیش در پژوهشکده حقوق و قانون ایران

- دادرسی عادلانه: (۱۳۸۶) ترجمه طه، فریده و اشرفی، لیلا؛ چاپ اول، تهران: نشر میزان .

- ساریخانی، عادل (۱۳۹۷) ، « حقوق شهروندی متهم در تعامل با پلیس در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و اصلاحی ۱۳۹۴ » ، فصلنامه علمی پژوهش های اطلاعاتی و

که متهم به جرایم سیاسی یا امنیتی است، ممکن است در دادگاه‌های انقلاب محاکمه شود که این دادگاه‌ها دارای مقررات خاصی هستند و حقوق متهم ممکن است تحت شرایط ویژه‌ای محدود شود. در ترکیه نیز ، پس از کودتای ناموفق سال ۲۰۱۶، بسیاری از افراد به اتهام ارتباط با گروه‌های تروریستی دستگیر شدند و در برخی موارد گزارش‌هایی از نقض حقوق متهمان به ویژه در مراحل ابتدایی دادرسی وجود داشت .

پیشنهادات :

۱- آموزش و آگاهی‌رسانی: افزایش آموزش و آگاهی‌رسانی به مقامات قضایی و انتظامی در زمینه حقوق متهمان می‌تواند به کاهش موارد نقض حقوق و بهبود شرایط متهمان کمک کند.

۲- افزایش نظارت و بازرسی: افزایش نظارت و بازرسی‌های مستقل بر زندان‌ها و بازجویی‌ها می‌تواند به کاهش موارد بدرفتاری و شکنجه کمک کند. این نظارت‌ها باید به صورت دوره‌ای و بدون اطلاع قبلی انجام شود تا از صحت و سلامت متهمان اطمینان حاصل شود.

۳- مداخلات سیاسی و قضایی، استقلال قضایی : مداخلات سیاسی می‌تواند بر روند دادرسی تأثیرگذار باشد و منجر به محاکمات ناعادلانه شود.

۴- تقویت سیستم وکالت رایگان: تقویت سیستم وکالت رایگان و افزایش تعداد وکلای مدافع می‌تواند به بهبود دسترسی متهمان به خدمات حقوقی و تضمین حق دفاع آنها کمک کند.

۵- عدم دسترسی به وکیل: امکان دسترسی به وکیل رایگان از سوی سیستم قضایی که در برخی موارد، به ویژه در مناطق دورافتاده و کم‌برخوردار، متهمان ممکن است

جنایی، دوره ۱۳، ش ۴۹ .

- عیسی بنی نعیمه، (۱۳۹۹) رعایت حقوق شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری، شماره ۶۳ .

- شاملو احمدی، محمد حسین، دادسرا و تحقیقات مقدماتی، نشر دادپار، اصفهان، ۱۳۸۳، ج اول، ص ۳۳۰

- شیخی، زهرا (۱۳۹۹) تناسب قرارهای تامین کیفری و حفظ حقوق شهروندی متهم در قانون آیین دادرسی کیفری. فقه و حقوق معاصر، سال ششم - شماره ۱۲

- طباطبایی موتمنی، منوچهر، (۱۳۹۹) آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم .

- عباس زراعت و علی مهاجری (۱۳۸۶) (آیین دادرسی کیفری (جلد اول)، چاپ ، فکرسازان، شماره فیش در پژوهشکده حقوق و قانون ایران

- آشوری، محمد (۱۳۸۶) ، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ دوازدهم، سمت، تهران

- جابر، گلدوزیان، (۱۳۹۸) حقوق جزای اختصاصی، چاپ دهم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران .

- خالقی، علی (۱۴۰۰) نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش (چاپ پنجم)

- ساقیان، محمدمهدی (۱۳۹۹) تقویت حقوق و آزادیهای متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی آیین دادرسی کیفری مصوب ۹۲. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری ۲، ص ۸۵ .

۲- مقالات

- آشوری، محمد (۱۳۹۹) . آیین دادرسی کیفری، تهران: ج ۱، ص ۵۲.

- ابوالقاسمی، فرزانه (۱۴۰۱) سادات کارشناس حقوق جزا و جرم‌شناسی- دانشگاه آزاد اسلامی واحد آیت الله املی، ص ۴۸.

- آقازاده، علیرضا (۱۳۹۵)، دفاع مشروع در حقوق ایران و ترکیه، عضو هیات علمی گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران، ص ۴۱.

- آگاهی، سیاوش (۱۳۸۸)، رابطه حقوق شهروندی با امنیت ملی با رویکرد به نظام جمهوری اسلامی ایران .دانشگاه شهید بهشتی، شماره فیش در پژوهشکده حقوق و قانون ایران، ص ۳۵.

- آخوندی، محمود، (۱۳۸۹) آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تایید لایحه بیمه اجباری خسارت وارد شده به شخص ثالث، ۴۵.

- باقری، علی احمد (۱۳۹۵) ، نقش ضابطین دادگستری در رعایت حقوق شهروندی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی « ماهنامه دادرسی، ش ۱۱۴، ص نوزدهم.

- شعبان زاده، مهدی، (۱۴۰۲) حقوق شهروندی متهم در فرایند کیفری، اولین کنفرانس بین المللی تجزیه و تحلیل داده‌های آماری، ساری، ص ۵۵.

- عبدالحمید، امانت بهبهانی، (۱۳۹۹) رعایت حقوق شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری، شماره ۱۹ - علیدوستی، ناصر (۱۳۸۸) پلیس و آموزش حقوق شهروندی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۴۴

- مرشدی، مسعود، (۱۳۸۹) (چالش‌های رعایت حقوق شهروندی متهم در فرایند جرمیابی پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، دوره شانزدهم - شماره ۶۳ رتبه الف .

- مستی، مهران؛ فلاحی، ابوالقاسم (۱۳۸۹) در مقاله اش با عنوان نگاهی به حقوق شهروندی با تاکید بر جنبه‌های قضایی، کانون وکلای دادگستری دوره جدید؛ شماره ۱۷ و ۱۸.

- نوروزی، فیض اله و گل پرور، منا، (۱۳۹۹) بررسی میزان احساس برخورداری زنان از حقوق شهروندی و عوامل موثر بر آن، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، شماره ۵۹، صص ۱۶۷-۱۹۰.

- شیانی، ملیحه، (۱۳۹۶) فقر، محرومیت و شهروندی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم

- صدقی، جواد (۱۳۹۸) تبیین عوامل موثر در افزایش جلب مشارکت شهروندان در اداره امور شهر. دانشکده مدیریت دانشگاه علامه طباطبایی

- فیض کاشانی، ملا محسن، (۱۴۰۱) الصافی فی تفسیر القرآن، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات، بی تا.

- قربانزاده، حسین، (۱۳۹۸)، حفظ حقوق شهروندی در پرتو اصل حاکم بر دادرسی منصفانه، پایان نامه کارشناسی ارشد معارف اسلامی و حقوق گرایش جزا، د دانشگاه امام صادق (ع)، صص ۴۲.

- کاتوزیان، ناصر، (۱۴۰۱) مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران، شرکت سهامی انتشار، صص ۱۴-۱۱.

- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۲)، الکافی، ج ۷، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

- معصومی، فاطمه، (۱۳۹۸) بررسی عوامل مؤثر بر گرایش شهروندان به مشارکت اجتماعی در شورای اسلامی شهر داراب. دانشگاه شیراز .

- نوروزی، فیض اله و گل پرور، منا، (۱۳۸۹)، بررسی میزان احساس برخورداری زنان از حقوق شهروندی و عوامل موثر بر آن، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، شماره ۵۹، صص ۱۹۰-۱۶۷

- هزار جریبی، جعفر و امانیان، ابوالفضل، (۱۳۹۰)، آگاهی زنان از حقوق شهروندی، و عوامل موثر بر آن، مجله مطالعات پژوهش‌های شهری منطقه ای، سال سوم، شماره ۹، صص ۱۸-۱

- هاشمی، سیدمحمد (۱۳۹۹) حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، تهران، میزان، صص ۲۸-۳۱.

- نیازپور، امیرحسین، (۱۳۹۷). حق متهمان مبنی بر داشتن وکیل در فرایند کیفری؛ جلوه ای از حقوق شهروندی. مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۸

- راسخ، محمد؛ (۱۳۸۲) تئوری حق و حقوق بشر بین الملل؛ مجله تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی؛ شماره ۴۲ .

- Bryan A. Garner. (2017). Black's Law Dictionary, Thomson West.

- Definition of Right; The Free Online Dictionary, at: <http://www.thefreedictionary.com/right>.

- Altun, Hasan Mutlu. (2015) "Suçluların Geri Verilmesi Hukuku." Y.L. Tezi, Istanbul,

Marmara Üniversitesi.

- مجموعه مقالات همایش «نظارت همگانی، شهروندی و توسعه سازمانی»، شهرداری تهران و دانشکده مدیریت، بهمن ۱۳۹۸ ص ۸۰؛ مقاله نادر شکری

- میدانی، توحید (۱۳۹۴)، بررسی نکات جدید در قوانین آیین دادرسی کیفری و مجازات اسلامی مصوب، کارشناس حقوق و بازرسی قوه قضاییه جمهوری اسلامی ایران، انتشار همایش ملی قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۳۹۲ در بوته نقد.

- داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۹)، «ملاحظات درباره حقوق بشر و نسبت آن با دین و تاریخ»، مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی حقوق بشر: مبانی نظری حقوق بشر، دانشگاه مفید قم، ص ۵۳.

- نجاتی حسینی، محمود (۱۳۸۱)، «نقد و بررسی جایگاه حقوق شهروندی در نظام حقوقی ایران با نگاهی به منشور ...»

- طباطبایی موتمنی، منوچهر (۱۳۸۹)، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، ص ۳۲.

- مجلسی، محمدباقر (۱۳۹۶)، (بی تا) بحارالانوار، قم: انتشارات المعارف الاسلامیه، ص ۱۸.

- طاهری، محسن (۱۳۹۵)، نقد و بررسی جایگاه حقوق شهروندی در نظام حقوقی ایران با نگاهی به منشور حقوق شهروندی، دومین همایش ملی تبیین حقوق شهروندی، ارومیه، ص ۳۸.

- غفاری، هدی و عباسی کلیمانی، عاطفه (۱۳۸۵)، مروری بر حقوق متهم در نظام حقوقی ایران با رویکردی بر اسناد فرا ملی.

- پورقهرمانی، بابک (۱۳۹۳)، حقوق منظوران، متهمان و بزه‌دیدگان در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی، مراغه، دانشگاه آزاد واحد مراغه.

- شمس، عبدالله (۱۳۸۹)، **ادله اثبات دعوا**، تهران: انتشارات دراک.

ب (منابع غیر فارسی :

- Hogh, Annie; Henriksson, Marie; Burr (2018). Hermann, A –year Follow- Up Study Of Aggression At Work And Psychological Health, International Journal Of Behavioral Medicine, Volum12, Issue 4.

- Gökdemir, mertcan (2018). soruşturma usulu, oniki levha yayınları, istanbul.

- Hart, A.C.T (1986). criminal law policy in Netherlands, an overview of amsterdam

- Şahin, cem (2020). takip, temsil yayınevi, istanbul.

- A.Berger. (1960). Encyclopedic Dictionary of Roman Law.